

A
LENGVELORSZÁGNAK
ELZÁLOGOSITOTT
XIII SZEPESI VÁROS
TÖRTÉNETE.

ELSŐ RÉSZ
A VÁROSOK ALAPÍTÁSÁTÓL
A MOHÁCSI VÉSZIG.

IRTA:
ILLVEFALVI LAJOS.

MAKÓ.
GAÁL LÁSZLÓ KÖNYVTUDOMÓ-INTÉZETÉBŐL.
1907. 862.

A XXIV. szepesi királyi város története az elzálogosításig.

Hazánk népfajai között talán egyetlen egy sincs, a mely annyi viszontagságon ment volna át, mint a szepesi városoknak eredetileg részben szász lakossága. Kiváltságaik sokfélesége és az önkormányzati jogból származó sajátos közizgatási forma, a mely ugy szólnán államot képezett az államban, nem szakította el őket a nemzet testétől, mint a rokon népfajnak tartott erdélyi testvéreiket. Letelepedésük után mihamar a haza édes, hű fiai lettek, a kik, — nem feledkezve meg magyar voltukról, — polgári kötelességeiknek becsülettel tettek eleget, s változatlanul hű és odaadó szeretettel állottak a haza oldalán. Őszinte ragaszkodásuk a magyar koronához nem változott meg akkor sem, a mikor történetük közel negyed fél évszázadon át két ország történetével függött szorosan össze és áldatlan helyzetük valóságos közjogi unikumot képezett. Az elnyomatás legsötétebb napjaiban is szívükbe zárták hazájuk iránt táplált szerelmüket s a honfui érzelmeknek épen e változatlan erőssége biztosítja fönmaradásukat a közel jövőnek abban a nehéz küdelmében, mely még a nemzetre vár s árnyékát előrevetve: már a jelenben is egyre növekvő tengerként veszi közre a

panszlavizmus képében a magyarságnak ez' ellenséges áradatba ékelt kicsiny szigetét.

Ennek, a szivében, érzésében és elmondhatjuk ma már, hogy nyelvében is magyarrá lett idegen népfajnak beköltözését a hagyomány Raynald herceg alakjához fűzi, a kinek vezérlete alatt állítólag tömegesen jöttek be és telepedtek le Szepességen. A legrégebb okirat erre a hagyományra vonatkozólag a XXIV szepesi plébános testvérületének 1556. szept. 29-én tett protestációja,¹ a melyben a szepesi káptalan előtt elpanaszolják a tizedek szedése körül szerzett szomorú tapasztalataikat. Ebben említik fel, hogy Raynald szepesi hercegnek a tized szedéséről szóló oklevele, a melyet Gábor bibornok is megerősített, a Ménhárdon 1556. márc. 13-án keletkezett tüzvészkor elhamvadt. De ezen egyetlen adat is kétes és tarthatatlan. Feltűnő először is, hogy e felette fontos és becses oklevélnek még csak másolata se maradt ránk egy már műveltnek mondható korban s főleg, hogy IV. Béla, III. Endre, I. Lajos, Zsigmond, V. László és Mátyás királyok oklevelei, a melyek ugyanakkor szintén elégték, számos másolatban meg vannak. Megengedem, hogy őriztek ott valami Raynaldnak tulajdonított okmányt, de semmi esetre se olyat, a melynek történeti alapja van; nem pedig annál kevésbbé, mert Raynald alakja csak mondai és semmiféle história adattal sem igazolható. Sőt a tények egybevetése után lehetetlennek tartom, hogy volt oly magas állású privilegiumokat osztó nagy ur, a ki népét Árpádként tömegesen és egyszerre vezette hazánkba, mert ha igen: akkor az idők viszontagságai dacára is fenmaradt volna e nevezetes tényre vonatkozó oklevél vagy legalább krónikai említés. De ellentmond ennek a hagyománynak a telepítés szelleme is, a mely szerint nem egyszerre, nem egy tömegben, hanem lassan és családonkint vagy egyes kisebb csoportokban vándorolt be a lakosság és semmiesetre sem nagyobb néptömegekben lobogó zászlókkal s hódító karddal történt a

nép betelepítése, mint a hogy eddig többnyire előadták.

A XII. századot megelőzőleg egy község létezéséről sincs megbízható adatunk, mert a bélai (1072.) és friedmani (1073.) plébániák alapításáról szóló hagyomány nélkülöz minden történeti alapot. A szepesi szászok előbb 24. majd az elzálogosítás folytán 13-ra apadt városai okmányszerű első nyomát V. István 1271-iki oklevelében találjuk. De ennél korábban nyertek itt tekintélyesebb állást és még II. Géza idejében, az általános vendégjog alapján kezdődött meg az éhínség által sujtott Németország több vidékéről az átszivárgás. A XII. sz. elején nagyban indult meg a Rajna vidékén az a vándormozgalom, a mely az Északi tenger partján s az Elba és Odera mentében huzódott a Sudenták és Kárpátok aljára.¹ Ekkor telepítették be a Szászok Sziléziát, s tovább vonulva kelet felé benépesítették Galicia nyugati részét. Királyi meghívásra szívesen jöttek hozzánk is és lassan községeket alapítva tömörültek a később szász provincia név alatt ismert közös jogérettel bíró egységben.

Eldöntetlen kérdés, hogy a Germán népcsaládnak mely ágai szolgáltatták a települőket. Amennyire a nyelvjárások összehasonlítása megtörtént: tagadható dr. Kronessel a szepesi németek s erdélyi szászok közös eredete és ennek folytan egyidejű bevándorlása. De ha a két vidéknek Flandriából eredő, összefüggő s egyidejű gyarmatosítását nem is fogadjuk el s a két nyelvjárás közt levő ősrökönységet nem is mutathatjuk ki, — okmányokkal igazolható tények, helynevek s a szepesi német nyelv is elfogadhatóvá teszik azon nézetet, hogy a Poprád jobb partján eszközölt telepítés közel egykoru az erdélyivel, régibb a Kis lengyelországi német telepítésnél és legrégebb alakjában véve tényleg flandriai eredetű volt.² Idők folyamán még más németek is jöttek Szepességre. 1142--1162. között vándoroltak

1 Kronec: Zur Geschichte des deutschen Volkstums in Karpatenlande 21 l.

2 l. Dr. Georg Keinzel: Über die Herkunft der Sachsen.

be kisebb csoportokban lakosok a Rajna mellékéről,¹ 1242—50-ig terjedő időben Thürngiából és Sziléziából, 1259 körül pedig Bajorországból.² A bevándorló vendégek azonban nemcsak németek voltak, hanem tótok is. Bizonyítja ezt az 1278 évből származó kistamásfalvai birtokkihasítás, valamint Béla királynak 1258-iki oklevele, a melyben az áll, hogy „Nádasd“ földjét census fizetése mellett „a szepesi tót vendégeknek adtuk.“

A szlávok a tatárjárás alkalmával Lengyel és kis Oroszországból menekültek Szepességre s végleg itt maradtak, a mi érthető is, mert a vármegye klimantikus viszonyai sokban megfeleltek eredeti hazájuk éphajlatának, hegyes, erdős rengetegei pedig kedvező menhelyet biztosítottak a a lovas hordák üldézései elől a megfutamodóknak. De ezek a tótok nem voltak képesek városalapítására, ³ később szász jog szerint éltek s idők multával úgy ezeket, mint a különböző időben, különböző vidékekről bevándorolt németeket „szászok“ gyűjtő neve alá foglalták össze. A Poprád folyó alsó völgyében fekvő nevezetesebb helységek: Béla, Podolin, Lubló, Gnězda nevei határozottan szláv eredetűek. A város alkotó német elem azonban csak a tatárjárás után vándorolt e telepekre. Példa erre Podolin, a melynek újra telepítésére és a magdeburgi városi jog alapján való rendezésére 1244-ben kapott engedélyt Henrik skultétus.

A tatárjárás korában bevándorolt tótokon kívül már sokkal régebben is lakhattak Szepességen szlávok. A vármegye ugyanis a honfoglalás előtt a morva-tót birodalom alkatrésze volt s mint ilyen a X. és XI. században se lehetett épen puszta és ember nélküli, csak gyér lakosságú, mely az őserdők között elterülő jobb völgyeket foglalta el, a hol pásztorkodva élt.

1 I. Weber: Leibitz története.

2 A Gölnic völgyében és a szomszédos vidékeken letelepedett németek az u. n. „Gründlerék“ a felső szepesi „szászok“-tól nyelvjárársra és jellegre nézve azonban eltérő németek, a kik leginkább bányaművelés céljából telepítettek le s közösségben soha sem állottak a XXIV. várossal.

3 Bárdossy suppl. I. 5.

Hradszky „A tíz lándzsások székének történeté”-ben bizonyítani törekszik azt is, hogy a most említett szlávokon kívül már első királyaink korában megtelepedtek főleg a vármegye déli részében magyarok. E kérdés taglalása nem lévén feladatom tárgya: nem bocsátkozhatom bizonyítékainak czáfolatába, de azt meg kell mégis jegyezni, hogyha Szepességen le is telepedtek a magyarság előőrsei határőrizet czéljából kisebb-nagyobb területet hódítva el az őstermészettől: a lakosság akár tót, akár magyar fajú nagyobb zöméről s a községek jellemző sajátságaival bíró helyek szervezéséről még se lehet szó. A kultúra alacsony fokán álló ős hegylakó és a vándorlásban még csak alig megállapodott hódító egyaránt képtelen arra. Ez a feladat a települőre várt, a ki már inkább magával hozza a civilizatio feltételeit, a kulturai életet s eredete is nagyobb műveltséget tételez fel, mely nem bírva meg többé népfellego kellő eltartását, rajt bocsájt ki magából és levezetőcsatornát keres. Erős, munkabíró kezek, fogékony, tehetséges emberek kiindulnak, hogy hazát és földet keressenek magukkal vivén a polgárisodás magvait, hogy azokat termékenyebb szűz földbe átültessék.

A lakosság nagyobb számát Szepességen kétségessé teszi még két hiteles adat is, a melyek szerint a megye területét a szászok betelepítése előtt, Liptótól a Poprád mentében Palocsáig terjedő őserdők borították. Az egyik adat VI. Kelemen pápa levele, melyben a Szepeshelyen létesítendő püspökség ügyében intézkedik. Ebben mondja a pápa, hogy „Szepesség, mint Magyarország azon részét nevezik, mely Lengyel és Magyarország határai között fekszik *erdős* vala és *népek hiányában* szűkölködék hajdanában.¹ Ugyanezt bizonyítja Kunigundának 1244-iki okmánya, mely említi a Podolin melletti Gainik hegy sűrű erdőségeit.² Ezen őserdők kiirtására hívta be II. Géza a flandriaiakat,³

¹ Wagner I. fol. 320. Bárdossy I. fol. 314.

² Bárdossy I. fol. 313.

³ Timon S. Epitome etc. 1764. fol. 19.

a kiknek legnagyobb része azonban Erdélyben telepedett le s Szepességet csak az utánuk lassan bevándorolt Rajna melléki¹ és szászroni németek kolonizálták.²

Szepesség történetében két eldöntetlen, fontos kérdés van. Az egyik, hogy mi módon s a másik, hogy mikor történt a telepítés. A hagyomány a szászok beköltözését már Géza vezérnek, Szent Istvánnak, továbbá I. Géza művének tulajdonítja. Szepességen ez általánosan hitelesnek elfogadott hagyomány, mely komoly történeti művekben, sőt a XVI. város közönsége által a vármegyével külön állásukat illetőleg vállott periratokban is sűrűn előfordul. A Hain-féle krónika is azt írja, hogy Lőcsén, a mai Kossuth utczában, 1045-ben templom épült, mely évszám 1664-ben még be volt a templom falába vésve. Ennyire azonban nem mehetünk. Egyetlen egy hiteles adattal sem képesek igazolni Thuróczi, Pray, Katona és Wagner nyomán haladó historikusaink a II. Géza előtti telepítést. A krónika adata pedig lehet hamisítás, lehet tévedés, de semmi esetre sem való. Még kevésbé az Praynak Tamás spatolói főesperes nyomán irt állítása, hogy a magyar keresztes háboruban II. Endre hajóra szállását „a szászok nagy tömege“ várta. Az „Ingens multitudo“ még az erdélyi szászok sem lehettek, nemhogy a szepesi németek, a kik, ha be is népesítették (?) már akkor a 24 várost, — telepítési művük kezdetén még nem voltak o'ly sokan és nem is igen érezhettek hajlamot virágzásnak alig indult telepeik bizonytalan ideig tartó elhagyására.

De igenis nyomozható a letelepedés folyamata II. Géza koráig. Az 1416-iki határpörben hivatkozás történik arra, hogy Sz. Béla 1164-ben már felépült és fatemploma volt.³ Neve azonban még Valtensdorf.

1 A nyelvészeti kutatás beigazolta, hogy Késmárk Rajna melléki gyarmatosok alapítása.

2 Fejér II. 335.

3 Liber ecclesiae cath. Belae E.

Hasonlóképen tudjuk, hogy 1204-ben Leibitz is áll. Az adatok hitelességét bizonyítja az a tény, hogy 1202-ben a szepesi prépostság is kezd szerepelni. A prépostság alapítása, mely már kifejlett egyházi viszonyokat tételez fel, tulajdonképen még 1198-ban történt, de anyagi tekintetben való rendezése csak 1202-ben következett be. A szepesi dézsma t. i. az esztergomi érseket: Jóbot illette, a ki 1198-ban nehézségeket támasztott a prépostság ellátása elé. 1202-ben azután Imre király örömeiben, hogy Endrét kardcsapás nélkül legyőzte, az esztergomi érseknek cserébe a prépostságnak rendelt dézsmáért, a szepesi vám tizedét adta, a mi Szepességet, mint kereskedelmileg is jelentékeny helyet tünteti fel. A tatárjárás előtti letelepedést bizonyítja az is, hogy 1202. óta Szepesmegye comeseit ismerjük. Így 1202-ben a megye ispánja: Tamás a „Hunt“ nemzetségből származott Ábrahám fivére¹: 1207-ben a Berzeviczy család őse: Rudger viseli e tisztséget; 1216-ban Dénes ül a comesi székben²; 1220. körül pedig Borhz Gyula.³ R. Károly a városok kiváltságait 1312-ben megerősítő oklevelében is *határozottan* megjelöli azokat a helyeket, a melyeken a XII. sz.-ban a szászok megtelepültek, s a melyeket a tatárjárás után azonnal vissza is foglaltak. Hogy a szepesi városokat kizárólag a tatárjárás után alapították, azt kétségsé teszi még két más körülmény is, nevezetesen: 1248-ban megalakul a 24 város plébánosainak a testvérvétele s 1260-ban fölépítik Sz. Bélán a második templomot.⁴ Már pedig lehetetlen az, — a fejlődés bármely gyorsmenetét tételezve is föl, hogy rövid hat év alatt 24 város felépül és képes ugyanannyi pap eltartására. Ehhez nem hat év, de évtizedek kellenek. Hanem igenis, való és hiteles tény az, hogy beszélhe-

1 Kötünk ez Imre okleveléből, a melyben az egyháznak földet adományoz. Itt fordul elő Tamás: „Comes de Zepus.“

2 Fejér III. 178. Bárdossy I. 7—10.

3 Fejér II. 480.

4 Protokolum visitationis pag. 278. Az első templom az 1707. ápril 11-iki tűzvészkor égett le egészen.

tünk egy tatárjárás előtti II. Géza koráig visszanyuló s egy tatárjárás utáni telepítésről, melyet ugyancsak az általános vendégjog alapján IV. Béla eszközölt, fia V. István pedig 1271-iki kiváltság- s jogviszonyt rendező oklevelével betetőzött. *Csakis így — egy elő s egy tulajdonképeni gyarmatosítást* tétélezve föl, érthetők meg egyrészt korán kifejlett institutiók, — másrészt hozhatók összhangzásba hiteles oklevelek hiteles adatai.

Hogyan történt a telepítés?

Szepesség kezdettől fogva korona birtok volt éppoly, mint hazánk egyéb részeinek erdős hegyes vidéke. A honfoglaló lovas nép csak az ősi életmódjának megfelelő sík és dombos vidéket foglalta el, csak ottan keletkeztek a nemzetségi felosztás szerinti első foglalásu birtokok, — descensusok, — a többi, főleg az ország határai felé fekvő terület pedig királyi föld, terra regalis lett, a melyre királyaink, hogy jövedelmezővé tegyék, lakosokat telepítettek. Ez volt Szepesség telepítésének nemcsak egyik, de fő módja is. Ezekből, — a királyi földeken különleges szabadalmakkal létesült telepekből, — fejlődött ki később a kiváltságos állást elfoglaló XXIV királyi város. A telepítés másik módja rokon ezzel. Magyar származásu vitézek, a kik királyainktól Szepességen is kaptak különböző szolgálataik fejében többnyire lakatlan — nagy területű birtokokat, hogy hasznosithassák: maguk is iparkodtak ide „vendégek“-et telepíteni. Így tesz a Máriássyak őse: Botyz comes is, a ki a „Wagendrissel“-ben letelepedett németeket 20 évre minden fizetés alól felmenti, sőt telepeseinek bíróválasztási jogot ad.¹ De állításomat királyi adománylevél is igazolja: Görgei Jordán például 1256-ban, — mint az adománylevél kifejezetten mondja, — Toporcot azért kapja, mert nagy szolgálatokat tett hazájának „népeknek a szomszédos királyságokból Szepes földjére telepítése által.“ Ilyen uri fenhatóság alatt álló falvaként keletkeztek: Toporc, Busócz, Erdőfal, Holló-

és Kakas-Lomnicz, továbbá a ma már eltótosodott Mengus- és Gerlachfalva.¹

A telepítésnek egy harmadik módja rokon az erdélyrészi „kenéz“ intézménnyel. Szepesség különlegessége: a soltészség, az u. n. „scultétia“ középhelyet foglal el a nemesi és a szabadalmazott városi birtoklási rendszer között.² Keletkezésük örök időre kötött bér szerződésre vezethető vissza s adományozója akár a király, akár a község vagy éppen a földesúr volt: felállítása minden esetben census fizetése mellett történt. Az új birtokos: a „skultész“ uri hatóság alatt azonban sohasem állott, katonáskodástól, adótól ment volt s a censuson kívül más terhet nem viselt. A soltész „Schulze“ földjén szabadon telepíthetett és népének örökös birája volt. A scultétiák száma valamikor tetemes lehetett s a lublói uradalom területén fekvő Ruzsbach, Høbgart stb. soltészségek szabadalmaikkal a legujabb korig fenmaradtak. A census nagysága természetesen nem volt egyforma; minden — a soltész által — létesített telek után rendszeren egy tyuk, egy köből árpa, egy kenyér, egy bárány évente, de néha pénz is.

A letelepedés negyedik, gyakran alkalmazott módja a birtokvásárlás volt. Így 1254-ben IV. Béla jóváhagyja a „Szepesi szászok“ birtokvásárlási szerződését, a melyet a sümeghi királyi peczérékkel kötöttek. A jóváhagyó oklevél azonban kimondja, hogy egyrészt³ a vevők szolgálmányát sem a „királyi peczerek ispánja“, sem más terhesebbé sohasem teheti, másrészt pedig a vett föld el is adható, de csak „ugyanazon jogközösségben élő vendégeknek“. Sümegh különben jó példa a szepesi németek erős akklimatizáló képességére is, mert a birtokvásárlást követő 39 év múlva lakossága szász jog alatt él és 1293-ban már csak a királynak fizet évi

1 I. Századok 1872. 218--222.

2 I. Wagner I. 80. 112. 398. 403.

3 Ezekből az is kitűnik, hogy Szepességen igenis voltak királyi szolgálatban álló egyének, mint a sümeghi peczerek, továbbá erdőfelügyelők s vadászati szolgálatokat teljesítő közegek, solymárok stb.

hat arany márkát szepesi sulyban, mint a XXIV szepesi város egyik tagja.¹

Hogyan történt az első alakulás, mi volt az a tőke, a mit új hazájukba a telepesek magukkal hoztak? E kérdésre az adatok teljes hiánya miatt nehéz a felelet. Működésük a nyert erdőbirtokok művelhetővé tételével: irtással kezdődött, a melylyel egyidejű a zord éghajlat viszontagságai ellen óvó bármily szerény — fából készült — hajlék emelése. Mint társulni szerető faj szülöttje többed magával fogott nehéz munkájához elvetve így az az első község csiráját, mely „more saxorum“ szervezkedett s az „Eldesté“-nek, a bírónak kormányzata alatt állott. Nem ipart űző város ez még, csak mezőgazdaságot és marhatenyésztést folytató telep, mely fokozatosan erősbül s helységgé fejlődik. Ifjú és nagy munkaerő, szorgalom és edzett kar műve az új otthon alapítása, melyeknek segítő társa csak elvétele lehet az anyagi tőke. És ez nem is lehet másként. Jó módú, vagyonos ember nem igen szánja magát arra, hogy idegenben keressen új hazát. A birtokvásárlások fönmaradt emlékei is főleg a tatárjárás utáni időkből szólnak. A telepítés első időszaka csak a viszonyok mostohaságával küzdő, vihartól elüzött ember verejtékes küzdelme lehetett a léttel, mely elsősorban erdőirtásban nyilvánult csak úgy mint századokkal később az amerikai pionereké.²

A természetszerűleg feltételezett mostoha körülmények szükségszerűsége hozta magával, hogy dolgoztak tüzzel-vassal, erélylyel és kitartással. Halásztak és vadásztak, majd nádasokat csapoltak, halastavakat létesítettek, megkezdték a baromtenyésztést, ezekkel egyidejűleg a házi ipar egy nemét, mely a legszükségesebb cikkek előállítására szoritkozott. Fejlődésük egy következő fokozatát a víz hajtóerejének a kiaknázása, bányanyitás s a kereskedés primitivebb formája jelölik, a

¹ Sümegh a sz. kir. várossá lett Késmárk helyébe lépett be. Wagner I. 188.

² A ránk maradt oklevelek majd mindegyike említi az erdőirtással szerzett birtok jogot.

melyekkel együtt jár már a polgáriasodás egy bizonyos foka is. Az első jövevények főleg földmivelők lehettek, de a később érkezők között bizonynyal voltak kézművesek, iparosok, a kik az előbb megtelepedetteknek rendelkezésükre bocsátották magasabb képzettségüket a telepekből fokozatosan némi iparral, kereskedelemmel bíró községeket létesítve, a melyeknek fejlődésére bizonynyal nagy hatással voltak Németországból behívott papjaik is, akkoriban a tudomány és műveltség egyedüli letéteményesei. Ezeknek az első bevándorlóknak a szorgalmas keze munkája varázsolta a felső Poprád mellékét termő földékké, hogy azokon magukkal hozott intézményeik szerint alapítsák falvaikat, igazgassák azokat s szolgáltatassanak igazságot önmaguknak. A szomszédos telepek, falvak, községek később „Gau“-á „Landschaft“-tá egyesültek, a melynek élére, a mikor számuk már XXIV-re szaporodott a „Landgraf“-ot választották, a ki szász jog szerint kormányozott. A különleges alapon nyugvó teljes önkormányzati és független bírói szervezkedést megkönnyítette az ország e részének fejletlen társadalmi állapota, továbbá régi hazájukból magukkal hozott ősi jogaik, jogszokásaik, a melyeknek irott összesége a „Vilkühr der Sachsen in dem Zips“ néven ismeretes és egészében nem egyéb, mint az ősi és sokáig érvényben volt német jog: a „Sachsenspiegel“ részint a hazai jogi, részint a helyi viszonyokhoz alkalmazva. E féltékenyen őrzött ősi jog volt egységük alapja, ennek az oltalma alatt indultak telepeik gyors fejlődésnek és virágzásnak megalkotva XXIV kir. város „provintiáját“ az „Universitas XXIV Regalium Civitatumot“ vagy egyszerűbben: az „Universitas Saxonorum Terrae Scepus“-t, melynek székhelye Lőcse volt s tagjai: Késmárk, Leibitz, Béla, Durand, Ruszkin, Ménhárd, Izsákfalu, Sztrázsa, Matheócz, Sz.-Szombat, Müllenbach, N.-Szalók, Felka, Poprád, Villa-Compositi (Káposztafalu), Csütörtök-hely, (Villa Ladiszlai), Bösendorf, Nova villa (Igló), Odorin, Vellbach, Olaszi, Váralja, Kurimján. A községekből azonban egy-egy város hol kilépett p. Lőcse és

Késmárk, midőn sz. kir. városokká lettek, hol pedig egy másik belépett mint p. Sümegh.

Hogy hány város létezett és a virágzás milyen fokán állott a tatárjárás alkalmával? eldönteni az adatok hiánya miatt nem lehet. A Hain-féle „Lőcsei krónika“, mely egyedüli forrás a tatárok szepességi dúlására nézve, elmondja, hogy a szászok birái és vénei az első megbízható rémhírek hallatára összegyűltek, hogy „nach zeitig gepflogenen Rath“ még idejekorán védekezzenek. Közmegegyezéssel a „Schauberg“-nek „Lethonkö“-nek nevezett s a Hernád jobb partján fekvő, sűrű erdővel borított hegyet választották menedékhelyül, melyhez a hozzáférés főleg lovasok számára nehéz volt és szabad kilátást nyújtott az alatt elterülő vidék nagy részére.¹ Innen védekeztek Jordán gróf vezetése alatt a krónika szerint *három éven át* a tatárok *folytonos* támadása ellen, a mely idő alatt „se nem vetettek, se nem arattak.“ Hogy mennyire érdemel hitelt a krónikának a tatárjárás idejére vonatkozó része, azt a három évig tartó védekezés egymagában is élénken illusztrálja. Védekezésül három év egy kicsit sok. A liegnitzi csata után Trenosén felől hazánkra törő tatároknak különben is nem Szepesség feldulása volt a feladata. Lehető gyors rohamban, — már amennyire azt a hódító háboru hadviselési módja megengedi, — az előirt tervnek megfelelően kellett sietniök a közös találkozás színhelyére, Pest felé, az ország szívébe. A krónika elbeszélése tehát hitelt nem érdemel. Érinthette, a mint érintette is a tatárjárás egy-egy hulláma Szepességnek azt a részét, melyet a kultura már többé kevésbé meghódított, részben meg is semmisíthette egy század szorgalmas munkájának a gyümölcsét, de olyan pusztításról niint a krónika szól: nem beszélhetünk. A történeti tény csak az, hogy a tatárjárásnak pusztító hatását nem kerülte el Szepesség se, — de a több hagyomány és képzelet szüleménye. Hogy a tatár invázió valamelyik végső hulláma Szepességen is éreztett

hatását, azt igazolja a tatárjárás után a birtok viszonyok ziláltsága, a mely királyi küldöttség eljárását tette szükségessé. Mikó, zólyomi gróf és Ákos székesfehérvári kanonok látták el e tisztséget, a kiknek csak hosszas tárgyalás után sikerült rendet teremteni a magán és községi birtokok határvillongási kérdéseiben.¹ Lehet, hogy Jordán vezérlete alatt Lethonkón összegyűltek, lehet, hogy ott egy-egy portyázó tatár csapat ostrom alá is fogta őket, de a védelem műve semmiesetre sem tartott 3 évig. Nem is időztek anynyi ideig a tatárok az országban! Azután Lethonkőről mint megerősített helyről, se lehet ugy beszélni, mint a kérdés eddigi előadói: Weber és Sváby tették, — a kik mellékesen megjegyezve a 3 évig tartó ostromállapotot is vallják s állítják, hogy a városok összes lakói barmaikkal s egyéb jószágaikkal ott vonták meg magukat! Ehhez egyrészt nagyon is csekély a Lethonkő területe, másrészt pedig a védő falak emelésére idő, heteken, hónapokon pláne éveken (?) át tartó ostromnak sikeresen ellentálló falak emelésére, védelembe helyezésére még több idő kell, jóval több mint a mennyi a szepesiek rendelkezésére állott Mátyás prépost hírvételétől a tatárok megérkeztéig.

Tagadhatatlan azonban az, hogy a tatárjárás után indult Szepesség tulajdonképen fejlődésnek. A vadonokból előjött menekülők újra felépítik lakóhelyeiket s a fából összerótt falvak helyén lassan kőből épített és falakkal körülvett, sok helyen tornyokkal megerősített helyek emelkednek. A fönmaradt okmányok szerint e korban épülnek Márkus, Marcel, Richnó, Gölnicz, és Dunajecz várak; Lócse, Késmárk, Lubló, Podolin pedig megerősített helységekké lesznek, a mi megadta a városi élet egyik fő létfeltételét s egyuttal, — növelve a biztonság érzetet, — fokozta a mind sűrűbben bevándorló vendégek letelepülési kedvét. Meg is volt ennek a hatása; mert a XIII. sz. végéig visszamenő s történetileg kimutatható multtal 87 város és falusi község di-

1. I. Wagner I. 294.

csekszik, a melyek jogviszonyainak a rendezését V. István 1271. december 23-án kiadott oklevelével eszközölte.¹ A korszakalkotó oklevél fő pontjai a következők:

Földbér (terrarium) czimen fizetnek a királynak minden év Szt. Márton napján „budai suly szerint 300 márka finom ezüstöt“ és ennek fejében „az országban szedetni szokott minden kivetés, gyűjtés, rendes és rendkívüli adótól mentek.“ Kötelesek továbbá úgy „kül-, mint belháború esetén 50 felfegyverezett lándzsás férfival megjelenni és a király zászlaja alatt férfiasan küzdeni.“ Tartoznak a közējők érkező királyt kíséretével együtt „dús fogadtatásban és hasonlóan élvezetes búcsúzóban“ részesíteni. Ezek fejében „szabad tehetségükben áll maguk közül tartományi gróffá (Comes provinciae) vagyis bíróvá választani azt, a kit akarnak, a ki az időnkint levő főispánnal (comes castri) együtt a körükben felmerülő minden ügyben Lőcsén,² a tartomány székhelyén. a tartomány helybenhagyott joga és szokásai szerint itélni fog — „a földnépének közbejöttével minden birtok, örökségi, határ, jogeset, halál és bárminő más ügyekben.“ Megengedi, hogy „egyházaikba a kiket akarnak, azokat válasszák papokká“ továbbá „semmiféle állásu, rendü vagy rangu ember ne idézhesse őket törvényszék elé.“ Kötelesek „a királyi kamara hasznát együttesen beváltani minden márka után bármely vásár vagy vétel czimén egy nehezéket vevén be.“ A földbér szedőit tartoznak „tisztelettel és szívesen fogadni s a meghatározott négy személyt és öt lovat élelemmel ellátni a míg a 300 márkányi összeget teljesen össze nem gyűjtötték.“ Elrendeli továbbá a király, hogy „határaikban, erdeik és cserjéikben semmiféle rendü emberek által ne gátoltassanak vagy háborgattassanak“, „teljes szabadságuk

1. I. Wagner I. 189—192.

2. V. István a provincia székhelyévé azért teszi Lőcsét, mert az eddigi székhely: Késmárk még 1269-ben IV. Bélatól szabadelvelet nyert, a minék következtében kivált a 24 város közöségéből.

legyen erdőt irtani, szántó földé átalakítani és azt saját használatukra fordítani, — vizeikben halászni, mezőikben és erdeikben vadászni.“ Majd így folytatja : „Végre kérésükre — jogunk feltartása mellett, — azt is kegyesen megengedtük nekik, hogy ásványokat kereskessenek és a hegyeikben talált érczetek elvihessék és saját használatukra fordíthassák.“ Hogy pedig ezen általunk engedélyezett *szabadság összege örökös hatályt nyerjen* s azt az idő semmiféle folyamában visszavonni vagy bármiképen félre magyarázni ne lehessen, kiadtuk ezen kettős pecsétünk hitelével megerősített oklevelet.“ Az oklevélből kitűnik még az is, hogy a „kisebb pénzbeli vagy örököségi ügyekben a tartományi gróf egyedül fog itélni“ a nagyobb esetek alkalmával befolyó pénz-bírságból pedig a főispán két részt kap „a harmadik a tartományi grófnak marad.“ Fizet pedig a bűnös „egyszerű sebesítésért $\frac{1}{2}$, csonkításért 5, törésért szintén 5, az ember ölésért 10 márkát.“

Ebben az oklevélben vannak lefektetve azon kiváltságokban nyilatkozó alapelvek, amelyekben épült föl önkormányzatuk és féltékenyen őrzött különállásuk. Ez által lettek önálló, bíró előtt egyenjogú, szabad birtoklási és a birtok élvezetében háboríthatatlan joggal felruházott néppé, a melynek egyházi, művelődési és politikai tekintetben meg volt a maga rendszeresített autonómiája, a mely után a honalapító törzs népe évszázadokon át epedett s áldásaiban csak a későbbi korban részesült.

Mennyiben módosította a szabadságlevél a „Zipser Willkürth“ a szász jogot? kimutatni nem tudjuk. Nem ismerjük a változásnak azt a folyamatát sem, a melyen átesett. Az 1370-ik évi lőcsei egyetemes gyűlésről fenmaradt s 93 §-t tartalmazó joggyűjtemény, a melynek másolata Poprádon van,¹ már szász, római, magyar és egyéb jogok keveréke, de nagyjából a tatárjárást megelőzőleg is az 1370-ből való szövegezés

1 Az eredetit kiadta Demkó Kálmán. l. Wagner 240—264.

szellemében igazgattak.¹ Magában foglalja e jogkönyv a köz és magánéletben előforduló összes eseteket és intézkedéseket.

Nem a mai kor igényeinek megfelelő szerves egészet képező alkotás, nincs is meg benne, hogy miként épült fel és alakult ki az egyes „municipium,” de megkonstruálható belőle az eléggé egyszerű szervezet, a mint az akkor működhetett. Kitűnik belőle, hogy a szász család életének szívóssága biztosított vagyonában rejlett, mert akármennyije is volt, de azzal rendelkezett és ha el is vesztette mindenét: a községben mindig talált annyi jövedelmi forrást, hogy újból vagyont szerezhett. Szabad ember volt; szabadon választotta grófját, bíróját, papját, tanácsát, mely uralkodott ugyan fölötte tejhatalommal, de csak egy évig. Jaj volt a hatósági közegnek, a ki a szász jog ellen vétett! Hivatalba nem jutott többé, ki volt téve a közmegevetésnek s kivándorlásra kényszerült, mert a nép sohasem felejt. Rettenetesen megbünteti részrehajló kinzóját, lelépett rossz bíróját s megbosszulja az elszenvedett sértést még évek múlva is. Házában, a melyben a motozás is csak a bíró engedélyével fogatosítható, feltétlen ur a szász; neki engedelmeskedik háza népe, kitagadhatja gyermekét az örökségből, ha engedetlen, szülőjét veri avagy káromolja, ha elzüllik vagy ha a családdal nem fér össze. A szász ifju 14 éves korában már nagykoru s szülői beleegyezésével házasságot is köthet, de ha akarata ellenére nőül, elveszti örökségét.² A régi német telepes sulyt fektet a fiatalság mielőbbi egybekelésére, hogy a család szaporodjék s a feslett életmód el ne fecsérje testi és lelki erejét. Ez az oka annak is, hogy az erkölcsi félrelépést, a paráznaságot kérlelhetetlen szigorral: halállal büntették.

1 Kimutatták ezt Weber Hradzsky Münnich.

2. Később a bírói gyakorlat már megkülönböztetést tesz. Ha a szülői akarat ellenére nőülő fiu már önálló: örökségét veszti csak el, de ha a szülői háznál tartózkodik még; akkor elveszti örökségét, szász jogát és szolga lesz.

Ha a szülő vagyon hátrahagyása nélkül halt meg: az árvák eltartása a legközelebbi rokonoknak volt a kötelessége. Vagyon esetében az édes gyermek annak két harmadát, a mostoha egyharmadát örökölte, vegyes házasság esetében pedig¹ szülők birtokviszonyai arányában részesítették az árvákat. A szülő kiházasított gyermekének kiadta a részét, ha az már egy évig élet-társával békességben élt. De a szülők halála után kivett örökségét a férjhez ment leány vissza fizette s a gyermekek osztozkodtak egyenlő arányban, de csak is a haláleset bekövetkezése után egy félév és egy nap mulva. A testvér soha, hanem mindig az unoka örökölt. Ha az özvegyen maradt fél uj házasságra lépett: a meghaltak a rokonsága biztosította a gyermek részére a vagyont.

A férj és feleség jogviszonyát a szepesi jog következőleg szabályozta: A házastárs csak a birtok egyharmadára tarthatott igényt, de ezzel szabadon rendelkezett. A feleség a férje életében nem perelhetett s köteles volt férje szökése esetén vagyonából a hitelezőket kielégíteni. Ha a férj a kikötött jegybért a nőnek már kifizette s ez egy év alatt meghalt: akkor azt a meghalt családja örökölte.

Sulyt helyeztek a családi élet tisztaságára és szigoruan: halállal büntették a családi állás ellen elkövetett büntényt. A több nejliségben élő életét és vagyonát vesztette el, a melynek egyik felét a megcsalt nő, a másik felét a tartomány grófja kapta. Ha a férj ne-jét meggyilkolta, ágdíjúl a nő rokonainak vagyona két-harmadával adózott. Gondolkozásmódjuk nemességét mutatja jogkönyvüknek az az intézkedése a mely mindenkinék kötelességévé tette, hogy az özvegy ügyét pártolja sőt panasztételnél a rokonok kötelesek voltak nem csak képviselésére, de a perköltségek fedezésére is.

A szász hitelt mindig kaphatott mindig adhatott, mert nem kellett félnie a kockázattól. Érdekét szigoru

-1. Már a reformáció kora utáni betoldás.

intézkedések védték és panasz esetén az adós köteles volt a tartozást 14 nap alatt kiegyenlíteni s a követelés ellen kifogást is csak e határidőn belől emelhetett. A kit tartozásért bepanaszoltak: csak a bíró engedélyével távozhatott el a városból máshová. S ha megtette engedély kérése nélkül: bárhol elfoghatták. A ki adóságát meg nem fizette: azt nyilvános helyen megbotztatták s ha a családi szándék bebizonyult: elvesztette szász jogát.¹ Tréfát hitel tekintetében nem ismertek, s a kezesnek 3 nap alatt fizetnie kellett. Zálogot azonban a hitelező csak a bíróság engedélyével vehetett s ilyenkor a bírónak az engedélyért 4 denár járt. Ha az adós az adott zálogot a határidő lejárta után² még 17 nappal később sem váltotta ki: a zálogtárgyat elárverezték.

Szigouan büntették nemcsak a bűnügyeket, de a kisebb vétségeket is, a mit a középkor szelleme magyaráz meg. A gyümölcstolvajt felakasztották; a ki tüzzel fenyegetőzött, vagy hamisan játszott: azt elégették. Ha az egyik peres a másikat per közben megütötte: életével lakolt érte. A szakál kitépést kézlevágással büntették, megsebesülés esetén 4—5 márka volt a bírság,³ de már az özvegyen avagy leányon erőszakot elkövető egyén életét és vagyonát veszítette el. Ha valakit a lakásáig üldöztek: az üldözöt cselésdségével bántódás nélkül agyonüthetette s ha netalán az üldöző gyilkolt: elvesztette életét, míg pusztán csak az üldözésért tíz márkát fizetett a grófnak. A rendzavaró 3 márka büntetéssel lakolt, vagy elvesztette szász jogát. Hasonlóképen a szász jog elvesztésével bűnhődött a becstelen ember, a kockát játszó s az is, a ki idegen vagyont eladott. A ki hamis pénzzel fizetett, — akár szándékosan akár akaratlanul, $\frac{1}{2}$ márka büntetéssel sújtották.

Jólétük egyik titka a rögtöni panasz, gyors ítélet, azonnali végrehajtás és nem vagyont felemésztő hosszú

1. Az elvesztett szász jogot a család 10 márka lefizetésével visszaszerezhetette.

2. Mindig egy év és egy nap.

3. Koronkint változott.

per. Ezért kellett a bűnöst egy nap alatt beperelni és ezt a határidőt csak a gróf engedélye terjeszthette ki 8 napra; de a „vendég“ tekintet nélkül nemzetiségére 3 napig emelhetett panaszt s volt egyszersmind perelhető. Szigoruan ügyeltek arra, hogy minden pert az illetékes bírónál indítsanak meg. A nemes is annak a városnak bírójá előtt kereste a jogát, a melynek területén a jogsértés történt; a XXIV város területén kívül elkövetett cselekményért azonban a XXIV város bármelyikénél indithatta meg a keresetet. A „Willkühr“ gondoskodott a „Vorsprecher“ az ügyvéd díjazásáról is, nehogy tulkövetelést támasszon. Kis panasznál egy garast, esküvel összekötött panasznál 3, kis seb miatt megindított keresletnél 3, párbajsebnél 8 garas, halál esetében fél márka volt fáradságának a díja. Ha pedig egy „gazembert akaszófára juttatott“: egy fél márkát kapott. A bíróság tekintélyének az emelésére szolgált a joggyűjteménynek az az intézkedése, a mely megtiltotta a pörös félnek, hogy a bíró előtt fegyverrel jelenjék meg. A törvény tisztelete nagy volt s még külsőleg is kifejezést nyert. Csak a bíró jelenlétében s akkor is csak bizonyos ünnepélyes formaságok betartásával nyithatták fel nem bírósági közegek a törvénykönyvet.

Fölötte jellemzők és érdekesek azok a pontok, a melyek az ipar szabályozásáról szólnak. Védik ezek úgy a vevő, mint a termelő érdekét, a szász polgár jó hírnevét, a melytől jogállása is függött. Minden posztót megmértek tekintet nélkül arra, hogy itthon készítették-e vagy külföldön vették, — a rőfök mennyiségét a posztó végére fölirták. A ki rossz mértéket használt, 3 márka birságot fizetett és elvesztette szász jogát. Egy márka ezüstben csak egy lat réz lehetett és az ezüst tartalomért felelős az ötvös volt, aki a bélyegzője jegyével kezeskedett a megfelelő ezüsttartalomért.

Ökröt egy városban csak két mészáros vághatott, apró marhát pedig csak egy s a levágás napjától számított harmadik napra maradt hus eladása tiltva volt. A varga nedves vagy kent bőrt föl nem dolgozhatott. Az őrlést megengedték bármely malomban, de az őrlők

csalogatását el nem tűrték. Komlót sem vehetett senki többet csak annyit, a mennyi egy napi serfőzésre elég volt. Hogy az egyes cikkek árát a vásárokon föl ne verhessék: megiltották, hogy a vett árut ugyanazon a vásáron újra eladják és a ki ez ellen vétett, azt tiz márka birsággal sujtották.

A súlyosabb természetű testi sértések lehető elkerülését czélozta az az intézkedésük, a mely nemcsak a balta de a $\frac{3}{4}$ rőfnél hosszabb kés viselését is eltiltotta. És erre éber szemmel ügyeltek s a tilalom ellen vétőt 6 nagy fillér lefizetésével büntették. A talált pénzt 3 óráig kiáltották ki a piacon s ha tulajdonosa nem jelentkezett: a bíró $\frac{1}{3}$ t s a gróf $\frac{2}{3}$ t kapta. A cselédeket egy évre fogadták föl és a kárt, a melyet a cseléd vagy valamely állat okozott: gazdája térítette meg.

A párbajnál, ha az élet-halálra szolt: a kihivott pajzsot és buzogányt kapott, a kihívó (mindig a bepanaszolt!) pedig oly hosszú botot, mint önmaga. Párviadalnál mindegyiknek meg volt a maga kijelölt köre, a melyből, ha valamelyik kilépet: pörvesztes lett, de ha mind a ketten kiléptek: újra beléphettek. Ha valaki rejtve, titokban más fegyvert illetve védő eszközt is használt: pörét veszttette el; ha pedig a viaskodó felek egyikét valaki a küzdelemben segítette: a segítő elvesztette életét, s a megsegített: pörét.

Nem engedték meg, hogy a polgárok titokban haragot tartsanak avagy élcsszenek, nehogy a családok ellenségeskedése a város fejlődését gátolja; s a ki a szász jognak nem engedelmeskedett: azt városaikból könyörtelenül kiutasították.

V. István oklevelében foglalt kiváltságok és a „Willkühr“ szellemében való önkormányzat képezik a titkát annak, hogy a jómódnak induló községekbe mind jobban és sürűbben huzódtak az idegenek. E lassan, de folytonosan városokká fejlődő községekben bonyolították le a környék üzleteit; ezekben élénkült legelőször a forgalom, a mi a község gyarapodását és erősödését idézte elő. A szász jog alapján tömörültek fel-

bonthatatlan egésszé, mely a későbbi idők legnagyobb megpróbáltatásait, a huszita és lengyel uralom viharait is kiállotta. A „Villkühr“ s az 1272-iki oklevél szük-szavu mondataiban volt kijelölve az elv, a melyen szer-veszkedniök kellett, de a mely fejlődésképes is volt, mert önmagában hordta a létfeltételnek: az önfejlődés-nek csiráit.

Csakis így magyarázható meg folytonos erősbödésük, gyarapodásuk és az a lázadás is, a melyet Loránt gróf támasztott nagyobb mérvü lehetett, mert Márk fia Botyz Szepesvárat csak hosszas és nehéz ostrommal tudta visszafoglalni. ¹ A lázadás 1273—4-ben történhetett, mert 1275-ben kapta Botyz a sikeres ostrom jutalmául Matejocot és Szalókot adományba. Sváby a lázadás okát Kuhn László rossz kormányzásában, továbbá a kunok sürü garázdálkodásában látja. Ezt azonban el nem fogadhatom. Sokkal távolabb voltak a kunok Szepességétől semhogy jogtalanságaikat a lakosok oly nagy mértékben érezhették volna, mely lázadáshoz vezetett. A vérlázító, s a lélekre elviselhetetlenül ránehezedő sérelmek hosszú sorozata kell ahhoz a lelkiállapothoz, a melyben az ember *mindent* koczkára tesz. Én az okát másutt keresem. Már az 1271-iki nagy dögvész, mely nagy mértékben nehezedett Szepességre is, — felingerelhette a kedélyeket, a mit fokozhatott egyrészt Kuhn László gyenge uralkodása a minek következtében a szepesi comes sokkal nagyobb beavatkozást igényelhetett magának biráskodásukba, talán közigazgatásukba is, mint a milyenekhez V. István privillégiuma értelmében joga volt. Keresem ezekben és főleg abban a hosszabb perlekedésben, a melyet plébánosaikkal folytattak, — a kiknek az ősi, németországi száz jog szerint csak tizenkettedet akartak szolgáltatni és nem tizedet. E kérdésben a comes papjaik pártjára állhatott és meg nem engedett eszközök alkalmazásával szorithatta a telepeseket a tized fizetésre.

¹ I. Fejér V. 2, 238 t. Wenzel IX. 3761 s főleg Magy. tört. életr. 1885—86 évt. 18 lap.

Tény az, hogy a lázadást Botyz leverte, de tény az is, hogy a tized fizetése körüli bajok még 1278-ban sem szüntek meg, mert ebben az évben Frater Konrád *pápai* követ s Lukács, Erzsébet királynő kancellárjának elnöklete alatt bizottság ült össze Lőcsén, a mely előtt: „az evangéliumra tett kezekkel“ esküdtek a szászok, hogy ezentul hiven beszolgáltattják az egész dézsmát és tizedet fizetnek. ¹

A dézsma ellenes küzdelemből azért korántsem szabad vallástalanságukra következtetni. Bizonyítja ezt a lethonkői zárda emelése is, a melyet részint a tatárveszedelem megszűntének, részint a sikeres ujjátelepítésnek az emlékére emeltek. A zárdaalapítás eszméjét egy névtelen karthausi szerzetes reánk marad krónikája szerint Márton iszákfalvi plébános a XXIV. kir. város testvérületének egyik gyűlésében penditette meg, a hol az eszme meleg viszhangra talált, úgy hogy 1299-ben a szeitzi karthausi pergej két barátot küldött Szepeségre, hogy megtekintsék a felajánlott helyet. U. a. év szept. 29-én Jordán a szászok grófja, továbbá a szász egyetem esküdtjei és birái a szepesi káptalan előtt kiállított oklevéllel a „Lapis Refugü“-nek nevezett s Hernád és Béla folyók által határolt helyet odaajándékozták a rendet képviselő két szerzetesnek. ² A karthausi kolostorral közel egyidőben létesültek még a zsegrai, tótfalusi, matheóczi szerzetes házak s a lőcsei főtemplom (a XIII. sz. végén) és gymnasium (1308) is. Természetesen itt nem szabad fényes goth stíli épületre gondolni. Hisz a kolostor fogalmában rejlő ethikai és mély vallásos eszme, — a contemplativ, ájtatos imákban és jócselekedetben eltöltött egész élet s a lelkésedő és a népet művelő hivatás teljesítése volt a főcél, a mi a kolostorok alapítására vezetett és buzdított, nem pedig a külső fény, a szemkápráztató pompa a kényelemszeretet eltévelygésének e torzszülőttei. Kicsiny, többnyire fából épült szűk templom; közös lakház és

¹ I. Wagner I. fol. 265, 275, 302.

² I. Wagner I. 393.

reflectórium vagy mint a karthausiaknál: elkülönített remete lakok a legridebb, a legegyszerűbb cellákkal, egy kemény fekhelylyel, székkal, asztallal, és feszülettel volt a jövevény szerzeteseknek új otthona, a melyet a városok polgárainak vallásos felbuzdulásából fakadó áldozatkészség teremtett.

A XXIV város első olyan cselekedete, a melylyel kiléptek eddigi szűk körükből s tényezőivé lettek hazánk politikai és kulturális életének, a rozgonyi csatához fűződik. Ebben az ütközetben, ha Csák és pártfelei győznek: hazánk valószínűleg már akkor oligarchiákra oszlik és nem alakul meg az Anjouk tekintélyes birodalma, a melynek csakhamar hivatása lett az, hogy Európa végbástyájául szolgáljon a láthatáron már-már jelentkező hódító török hatalomnak. Az Árpádok kihalála után (1301) mihamar megkezdődött a gyakran véres versengés a korona birtokáért, a melyben az ellenkirályok a szepesiek megnyerésére is törekedtek. Így Vencel király már 1302-ben Görgey Jordánnak, a szászok grófjának Nagy Eört, Gnédzát és Lublót adományozta, de sikertelenül, mert a szászok hűek maradtak R. Károlyhoz.¹ Sőt Görgey István vezérlete alatt az 1312. jun 15-én vívott rozgonyi csatában R. Károly oldalán küzdöttek a Csákokkal, az Amadékkal szemben és hősies küzdelmökkel „*döntő befolyást*“ (?) gyakoroltak a csata kimenetelére. Szepesség történetirői — köztük Sváby is, a győztes király oklevele (1312-ből) az egykoru írók s Gentilis pápai követ jelentése alapján ezt a döntő befolyást nemcsak elismerik, de főleg Sváby — ki is emelik. A dolog azonban két oknál fogva nem így van. Először is a városok csak 50 fegyveres kiállítására voltak kötelesek. Ezen Szepesség történetirői azzal a föltevással segítenek, hogy az ütközetben többen vettek részt. A városok későbbi történetéből fog csak igazán a szászok éles körülmélete, kockázatot, háborut nem szerető békés s inkább megalkuvó természete kitűnni, a mely természetnek már

¹ Szep. lot. 3, fasc. 5. nro 1. Wagner I. 34, 121, 404.

most is tiltakoznia kellett az ellen, hogy saját jószántukból, békés foglalkozásukat elhagyva, iparukat gazdaságukat elhanyagolva 1—2 ezren szállanak táborba. Ötven, száz, esetleg százötven ember pedig nem dönthet el egy nagy csatát és nem főleg a rozgonyi csatát. Ez az egyik ok. A másoknak még nagyobb a nyomatékja s eldönti egészen a kérdést. Nevezetesen a csata sorsát a király javára — miként ezt a történeti kutatás kimutatta, — a János vitézek és Templáriusok hada döntötte el, mert ezeknek a hada volt tartalékban s ezek támadását tette tökéletessé a kassaiak kitérése, a kik hátulról fogták közre Csák seregét.

Mit ír Gentilis? nem tudom. Jelentését nem látam. De Róbert oklevele se döntheti meg e tényeket még pedig annál kevésbbé, mert tudjuk, hogy a királyi sereg ellen intézett roham oly erős volt, hogy a király többször veszélyben forgott s személyét is csak nagy bajjal tudták megvédeni. Részt vehetett a szepestiek kisdéd 50—60 esetleg száz főre menő csapata ebben a védelemben s akkor ennek tulajdonítandó Károly 1312-iki oklevelének ide vonatkozó kitétele is. Különben miként a mohácsi csata után, úgy most is egész serege van az okleveleknek, a melyekben a király egyesek hű önfeláldozásáért köszönetet mond és jutalmat ad. De ily esetekben nem szabad a szavakat rideg jelentőségükben értelmezni. Ugy vagyunk ezekkel az oklevelekkel, mint a nemesiakkal. A király különösen, fölötte kiemeli a jutalmazott érdemét, hogy ezzel is növelje úgy a kitüntetettnek, mint utódainak hűségét. Fontos az, hogy a törvényes király mellé állottak s véradójukat akkor is teljesítették, a mikor Csáknak bosszújától kellett tartaniok, a mi nem is vártatott sokáig magára.

Csák a rozgonyi csata elvesztésével nem semmisült meg egészen és serege becsapott Szepességbe, hogy pusztítson és zsákmányoljon. Szepes főispánja: Drugeth Fülöp, a ki maga is részt vett a rozgonyi ütközetben, fosztogatásait nem akadályozhatta meg, csak Szepesvár elfoglalását. De a keserű megpróbáltatásokból ez nem

volt elég. Betetőzte azt az 1312—15-ig tartó döghalál, a melyről a krónikás úgy emlékezik meg, hogy „az elhalt emberek nagytömegét csak mint az állatokat takarítottak el.“

Róbert a városok hűségét 1312-ben kiadott oklevelében jutalmazta meg,¹ a melyb^{en} megerősítette előbbeni szabadalmaikat s egyuttal a földbért 300 márkáról, 1400 márkára emelte fel.² Lényegileg mind a két oklevél csak V. István (1271) alapvető oklevelének átírása és újabb megerősítése azzal a különbséggel, hogy Róbert 1312-iki oklevelében fölmenti a városokat az 50 főnyi véradó alól, — a melylyel háboru esetén a király zászlójához csatlakoztak, de kötelességükké teszi, hogy saját vidéküket s annak határait szükség esetén minden erejükkel megvédjék.³ A mi a földbér fölemelését illeti: az a változott viszonyok természetes kifolyása volt s jellemző adat a városok rohamos felvirágozására. És tényleg az Anjouk uralma alatt a telepések jóléte növekedett, városaik erősbödtek, s a lakosság számban, vagyonban, műveltségben egyaránt gyarapodott úgy hogy uralkodásuk ideje méltán mondható a nyugodt fejlődés és a községi megerősödés áldott korszakának.

Uj kiváltságokat ugyan nem nyertek, de nem is volt erre szükségük, mert sajátjuk volt már mindaz, a mi fejlődésüket előmozdithatta. Még a czéhrendszer is, a mely az elzalogosítást követő század zivataraiban a polgárság erőgyűjtésének új kutforrása lett: Nagy Lajos uralkodása alatt a városokban meghonosodott s üdvös védelme alatt nem egy iparág így a libitzi kalapos és a váraljai kékfestő czéh is felvirágzott. Lengyel királylyá koronáztatásának még nagyobb hasznát látták a szepesi kereskedők és városok, mert a personal unioval a határ mintegy megszűnt, a kereskedelem szabadabbá lett s ezt az élelmes szepesiek a lengyelek rovására ki is aknázták. Halála után az évekig tartó belvillongások hullámai

1 I. Wagner I. 197.

2 I. Wagner I. 189.

3 I. Wagner I. 197.

ugyan Szepességet is érintették, s a polgárháboru pártokra oszlatta, — de azért fejlődésüket tartósan meg nem béníthatta. Libitzer krónikájából tudjuk, hogy az egyes városok részben rokonszenvük, részben hogy melyiket melyik király hive foglalta el előbb: különböző táborban voltak. A Zsigmond párti Lőcsét elfoglalták a csehek, a László párti Késmárkba bevették magukat a magyarok.

Ekkor történt, hogy László főhíve Debrői István bár sikertelen, de kemény ostrom alá fogta Lőcsét. Zsigmondot már 1404-ben Késmárkon találjuk és ugyanakkor ugyanott kelt oklevelével a város hűségének jutalmául 12 évre elengedi a város adóját, a miből az következik, hogy Késmárk a László pártiak uralmának csak kényszerűségből engedett. Érdekes, hogy 1410-ben történt császárrá választása után első császári ténykedése szintén Szepességen s épen Késmárkon folyt le, a hol még ugyanabban az évben találkozott Lithvánia herczegével: Witolddal, a lengyel király megbízottjával, hogy mint békebíró tárgyaljon vele a német lovagrend s a lengyel király között kiütött viszályban. A tárgyalások bár sikerrel nem vezettek, a következő év novemberében új alkudozásra került a sor, a melyek részben Szepes-Ófaluban, részben Schramowicában folytak le az esztergomi érsek elnöklete alatt. Ezeknek a tárgyalásoknak az eredménye volt egyrészt a két uralkodó közt létrejött fegyverszünet, másrészt a lublói találkozás elhatározása,¹ a mely az állandó békét azután meg is teremtette. 1412 márcz. 12-én találkozott a két uralkodó Lublón s békekötés után Zsigmond Ulászlót Kassára hívta, a hol Dlugos szerint a több ezer főre menő udvar „több folytonos ünnepek között muló napot töltött.“

A megtartott találkozás nagy forduló pont a XXIV város történetében, mert 13 város szakadt el több mint negyedfél századra hazájától. Zsigmond ugyanis tekintettel velencei háborujára, már ennél a találkozásnál szóba hozta a kölcsön ügyét, de mivel a tárgyalások

1 Wagner I. 1—13.

befejezést — úgy látszik a magyar király megfelelő hitele miatt, — nem nyerhettek: Lengyelországba küldte Kochmeister Mihályt s az esztergomi érseket. Ezeknek sikerült is a kölcsön kieszközlése Béla, Leibitz, Ménhárd, Sz.-Szombat, Sz.-Olaszi, Poprád, Sztrázsa, Igló, Durand, Ruszkin, Felka, Matheócz, Sz.-Váralja (a 13 város)¹ Podolin, Gnézda városok, a lublói uradalom s az utóbbi háromhoz tartozó 24 falu elzálogosítása árán.² Megjegyzendő, hogy Lubló, Podolin, Gnézda és az ezekhez tartozó falvak nem tartoztak a XXIV szepesi város provinciájához, sem a lengyel uralom előtt, sem azután és *mint külön korona uradalmat* is zálogosította Zsigmond el. A visszakebelezés után 1778-ban azonban egyesítettek a provinciával és így lett az előbbi XIII városból a későbbi „XVI szepesi város kerületének a törvényhatósága.“ Ulászló két szempontot vehetett figyelembe, a mikor eladósodott sógorának hitelt nyújtott. Személyes tapasztalásból tudta egyrészt, hogy a városok virágzóak s fejlődő iparuk s egyre növekvő kereskedelmük van, másrészt meg Lubló várának a birtoka a lengyeleknek hazánkban biztos és védképes táborhelyeket biztosított, mely alkalomadtával fontos stratégiai támpontul szolgálhatott. De magát a befektetést tekintve sem volt az elzálogosítás Lengyelországnak rossz üzlet főleg Lubló, Podolin és Gnézda falvai, erdői és nagy jövedelmet hajtó uradalmait tekintve, a mit még fokozott a 13 város által fizetett földbér s a kereskedelem fejlődésével egyre növekvő harminczad is. E nagy jövedelemért pedig adott Ulászló kölcsönként 37000 schock³ sexagenáriust oly feltétellel, hogy az elzálogosított városok és korona uradalom terragiumja és harminczadja, a korona uradalomnak pedig haszonélvezeti joga is a lengyel királyra szállnak, a ki azokat két havi felmondás és a kölcsön adott összeg kifizetése

1 Goltz Mart. XIII. opp. fol. 86.

2 Wagner I. 412.

3 25 lengyel garast számítva egy fitra: 88880 frt. Dobner szerint pedig 740000 császári frt vagyis 890000 birodalmi tallér: 98000 frt.

után visszadja. Egyuttal utódai nevében is megigérte Ulászló, hogy az elzálogosított területet régi jogaiban megtartja és csorbitásukat meg nem engedi. Bár az elzálogosító oklevelet csak 1412. nov. 9-én állították ki Zágrábban: Ulászló a kölcsönösszeg egy részét már jóval előbb kifizette Zsigmond egyik hitelezőjének² a mindinkább türelmetlenkedő német lovagrend nagymesterének, megpecsételve ezzel a XIII város sorsát, a melyeknek tulajdonképeni önálló históriája a záloglevéllel kezdődik.

Az elzálogosítás miatt megoszlott városok pedig külön szervezkedtek s az anyaország kebelében maradt XI város még 1458-ban is külön tartományi gróf és városi bírák alatt állott s külön pecsétje volt: „Sigillum Saxonum undecim civitatum terrae Scepusiensis“ fejrattal. De az idők s a körülmények nem sokáig kedveztek önállóságuknak. Erzsébet királyné pártján levő Giskra hussitáinak pusztításai sokat rontottak jólétükön és a szorongatott városokat a megye tekintélyes családjai annál könnyebben kerithették hatalmukba. Rozgonyi István comes, a Thurzó és Csáky család tagjai királyi adományozással egymásután jutottak az elerőtlenedett városok birtokába.³ 1638-ban már nem is foglaltak helyet a városok sorában s az okmányok csak ugy emlékeznek meg róluk, mintha a szepesi vár tulajdonát képeznék: „Comunitates XI oppidorum ad arcem Scepusiensem pertinentium.“ A szabadság éltető levegőjét nélkülözve utjokat nem is jelölhette haladás csak számbeli fogyás és az ellenálló képesség megtörése, mely végeredményében szükségszerűleg szolgasághoz: a jobbágysághoz vezetett.

² Mások szerint Zsigmond a velencei háborúra való tekintettel zálogosította el a városokat.

³ I. I. K. Unger: Schicksalen der Zipser Deutschen.

A városok helyzete az elzálogosítás első századában.

A XIII város az elzálogosításkor a virágzás magas fokán állott. Főfoglalkozásukat ugyan még mindig az iparos által is folytatott földmivelés képezte, de V. István 1272-iki oklevelének a szavait: „quia sunt homines simplices agriculturis et laboribus intenti“ már korántsem lehetett rájuk vonatkoztatni. Kivetköztek a régi mezből kifejtve lassan, de fokozatosan a városi élet feltételeit. Volt már a városoknak szántója, rétje, erdeje és legelője s minden egyes polgárnak joga, hogy községi erdőt, legelőt avagy halastavat használja, a tarlón és köteles ugaron legeltessen, de csak a városi előljáróság által meghatározott feltételek szigorú betartása mellett. A legszükségesebb gabonaneműek termesztésén kívül lassan megkezdték a legkülönbözőbb gazdasági ágak kultiválását, úgy hogy már a XIV. sz.-ban nemcsak a gyümölcsstenyésztés foglalt tért a gazdasági életben,¹ hanem haltenyésztés céljából általánosak lettek a mesterséges halastavak is, mint p. a bélai, poprádi, sz. szombati stb.² És hogy méhészettel szintén

1. Szep. Hirm. 1885. 38 sz.

2. I. Ortway: Magyarország vizrajza, 354—7 l.

foglalkoztak : az kitűnik Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletéből.¹

Nagy súlyt fektettek az állattenyésztésre, mely a régi karolingi ugarrendszeren alapult s u. n. három nyomásos gazdalkodás, „Drei Felder Wirtschaft“ volt. Az ugar adott táplálékot az év legnagyobb részében a község összes marhájának s épen ezért keményen büntették azt, a ki az ugart megbolygatta. Annyira beleléte a lakosság magát ebbe a rendszerbe s oly szigorú szabályokkal védték, hogy még századok múlva is fentartotta magát. Megbüntették azt, a ki földjét meghatározott idő előtt trágyázta, szántotta vagy termőképességét tulságosan kihasználta. Ennek magyarázatát gazdálkodásuk főelve nyújtja, a mely szerint vissza kell a földnek adni azt, a mit attól elvettünk. Gazdasági életük egyik fontos tényezőjeként szerepelt az erdei legeltetés is. R. Károly 1312-iki okleveléből kiviláglik, hogy Iglón már akkor léteztek kosarak, a melyek híresek voltak a sajtjaikról. Hasonlóképen jó hírnévnek örvendtek ez időben a „Turtl“ néven forgalomba került sajtocskák is a késmárki „Alter Markt“ keresett kitűnőségei. Az állattenyésztést illetőleg a szarvasmarha szaporítását, hizlalását csak mellékesen üzték s a főszólyt a juhtenyésztésre, a melynek a szepesi klíma is jobban megfelelt — fektették. A juhállományt különben épen fontosságára való tekintettel mindenütt a község kezelte.

Főterményeiket a rozs, itt ott buza, árpa és a len képezte. De az iglói régi jegyzőkönyvekben több adásvételi szerződést találunk, a melyek sokszor több holdnyi szőlők eladásáról is szólnak. Ezek a szőlők a pálmafalvi és illésfalvi hegytetőkön feküdtek s ugyanott voltak a borházak és pinczék is elhelyezve. Azonban a bor nem lehetett valami kitűnő minőségű, mert a XV században felhagytak egészen a szőlőműveléssel.

A rendezett birtokállapotokat mutatja egyrészt az a körülmény, hogy a városok határaik felett féltékenyen őrködtek, a melyet évente határjárással állapítottak meg

1. Szepes káptalani levéltár XII. fasc. 1. Nr. 1.

és helyesbítettek, másrészt a XV. sz.-ban már majdnem minden városban divó egyszerű és világos telekkönyvvezetés, mely a birtokos nevéen kívül a birtok fekvését, területét, sőt a szomszédok nevét is tartalmazta.

A mi az őstermelés nyersanyagának ipari feldolgozását és értékesítését illeti: az már a XIII. sz. közepén kezdetét vette s főleg két ága: a malomipar és a sörfőzés fejlődött ki nagy mértékben. Különben a szélességi telepítés malomipar nélkül el sem képzelhető, mert egyike volt a leghálásabb jövedelmi forrásoknak s mint ilyen a szász jog egyik sarkalatos szabadalma, a melynek megőrzésére a városok a legféltekenyebben törekedtek. Ki is emeli majd mindenik adománylevelével az őrlés és sörfőzés jogát, a mely Szepességen nagy mértékben talál a klimatikus és talajviszonyokkal. A polgároknak már azért is becses kiváltságát képezte a sör főzése és kimérése, mert a vásárra jövő idegen semmiféle szeszes italt nem hozhatott be. Sört főzhetett minden teljes jogu ház. Teljes jogu vagy nagy háznak tekintették azt a házat, a melynek kültelke volt és e jog a házá maradt akkor is, ha később a kültelket eladták. A komlót a városok vették, de mindig csak egyszeri főzésre osztották ki nehogy a sör zamatját veszítse. Ha pedig máskor valakinél komlót találtak: az elveszítette szász jogát, a mi mindig azt jelenti, hogyha az illető visszaváltani nem tudta, vagy kívándorolt vagy pedig közönséges napszámos lett, a ki ipart, földművelést, kereskedést nem folytathatott s a város önkormányzatában részt nem vehetett. Általában véve a XIII város történetében korán fejlődött iparos életről beszélhetünk, a melynek a legkülönbözőbb ágait művelik, s Iglón még a szénégetést is iparszerűen üzik. Idők folyamán a virágzásnak különösen magas fokára emelkedett a kitünő faanyagot szolgáltató erdők révén a kerékgyártás és bodnárság, valamint a posztókészítés, mely a nagymérvű juhtenyésztésen alapult úgy, hogy már az elzalogosítást megelőző időben sok helyen találunk erre a célra szolgáló kallómalmokat. Nagy elterjedtségnek örvendett a kosárfonók mestersége is, a kik

főleg a méhészet üzéséhez szükséges eszközök készítésével foglalkoztak s ügyességüket oly tökélyre fejlesztették, hogy p. az iglói méhköpi messze földön keresett cikk volt. A méhtenyésztésen alapult a városok három híres iparága: a méhsőr, a mézeskalács és a viaszgyertya készítés. Különösen kedvelt italuk volt a méhsőr, a melyet többnyire minden család maga főzött s főleg ünnepnapon a családi asztalról sohasem hiányzott, de el nem maradhatott onnan a mézeskalács sem, a melynek készítéséhez az iglóiak értettek leginkább. A gyertyagyártás szintén egyike volt azoknak az iparágaknak, a melyek korán nagy lendületet vettek. És ez érthető, mert használták a templomban, családban egyaránt mint a világítás egyedüli eszközét.

Megesett az is, hogy a város maga fogadott fel egyes kézműveseket főleg olyan iparágból, a melynek a kereslet kicsisége miatt az illető mester meg nem élhetett, vagy pedig a polgárság érdeke úgy hozta magával. Ezeknek kiadta a város a mézszárszékét, az asztalos, a kovácműhelyt; kijelölte a közsőrösöknek és fazekasoknak azokat a helyeket, a hol dolgozhattak ügyelve mindig arra, hogy mindenkinek legyen keresete, a sok vetélytárs az iparost el ne nyomja s adóját fizethesse.

A város tanácsának gondja volt arra, hogy a hus friss legyen; ezért vágták felváltva a marhahúst s árusították tanácsi díjszabás szerint csak két napig. Ugyancsak a város állapította meg a patkolás, a tengelyezés, a kerék, a vaseke szóval minden olyan cikk árát, a melyet a kovácműhely állított elő. De megszabta a posztó árakat is, megnézte a végeket, a rőfök számát és rányomta a város ellenőrző pecsétjét.

Az elzalogosítás idejében kezdődnek az ötvös művészet nyomai is s a legközelebbi időszakban az ötvösség már felvirágzik. Ugyancsak e kor szüleménye a városok lentermelése és legfinomabb vászonná való kikészítése, mely a XIX sz. első feléig egész Szepeszen virágzott. Szaktekintélyek mint Beer és Ar-

nold¹ állítja, hogy hazánkban, Német és Lengyelországban jobb hírnévnek örvendett a szepesi vászon a középkorban, mint a cseh vagy a sziléziai.

A szabadmozgást biztosító kiváltságokon kívül a városok fölvirágoztatásához nagyban hozzájárultak az árumegállítási és a vásártartási jog,² melynek elnyeréséért a városok versengtek egymással. Az árumegállítási jogánál fogva ugyanis a város területén átvonuló kereskedő az ilyen joggal felruházott városban tartozott áruit bizonyos időre kirakni és azokat áruba bocsátani — a mi a városnak az esetleg szedett vám és hely illetéken kívül azt az előnyt is nyújtotta, hogy közvetítő áruforgalmi piaczczá lett. És ez nem kicsinylendő dolog, mert a régi városok forgalma sokkal többet jelentett a multnak, mint a mai a jelennek. A huzamosabb ideig, sokszor 4—5 hétig tartó vásárokon a város forgalma felélénkült s fejlődésére is nagy hatást gyakorolt. A lakosok külföldi kereskedőkkel léptek összeköttetésbe, a kiktől nem egy életrevaló eszmét vettek át növelve jólétüket, művelődésüket. Föl is fogták a városok ezen előnyök értékét s korán megalkották a vásári rendtartást, amelynek értelmében a hatóság szigoruan ügyelt arra, hogy a mérték törvényszabta méretű legyen. A kinél kissebb mértéket találtak, azt mint csalót keményen megbüntették, áruit elkobozták s a városból kiűzték. A bíró szobájában állott a vasróf és a mázsáló házban a mintasúlyok, a melyekkel a vevő csekély díj lefizetése mellett ellenőrizhette a mértékeket. A nagy kereskedés folytatása a mázsás szekérnek volt privilégiuma³ és nagy kedvezményekben részesült a vámoknál, a harmincados helyeken, sőt az utakon is voltak bizonyos kiváltságai, de kicsiben se nem árulhatott, se nem vehetett, mert az a „kis szekér“ a két lovas könnyű sze-

1 I. Beer A. A világkereskedelem története és Arnold W. Der Handwerkerstand im Mittelalter.

2 1380 körül már a városok legnagyobb részének meg volt a vásártartási joga.

3 A városokban 1370 körül már általánosan elterjedt ez az intézmény.

kér joga volt. Így gondoskodott a városok előre látó polgársága a kis existencia megélhetéséről. Nem engedte, nem tűrte, hogy a szorgalmas, dolgos kéz erejét megbénítsa a tőke hatalma.

A kereskedelem nemcsak a városok belfogyasztásának a lebonyolítására szorítkozott. Már a XIV sz. elején megindult a kivitel főleg Lengyelország felé, a melynek tárgyai nyersbőrök, faggyu, viasz, méz s kisebb zárt edényekben a méhsőr voltak. Posztó kelmét főleg Leibitz és Igló szállítottak. Az utóbbi volt a vas és réznek, — mint kiviteli cikkek is a főpiacza egészen 1432-ig, a mikor a bányászat hanyatlásával leszorította a főpiaczról Gölniczbánya. Ezeken kívül kisebb prémes állatok bőrét, nagymennyiségű vásznat, olajat és kátrányt szállítottak a városok egyrészt külföldre, másrészt az ország belsejébe. De Abauj, Borsod, Gömör, Zemplén megyék kiviteli kereskedelmét is észak felé főleg a városok bonyolították le a közvetítő s átmeneti kereskedés egy nemét üzve. Így p. Gömör megye Iglóra hozta búzáját, aszalt gyümölcsét, kendertermelését eladásra. Zemplén megyének pedig a borkereskedelmét közvetítették Lengyel és Németországba. 1354-től kezdve N. Lajos engedélyéből a bochniai só hozhatták be és árusították szabadon. Sáros, Szepes és Liptó megyék területén ki is aknázták ezt a kedvezményt az élelmes szepessiek fölverve egyrészt a só árát, fölhasználva másrészt a visszatérő üres szekereket olcsó díjtételek mellett saját produktumiai kiszállítására.

A közlekedés és kereskedelem elválaszthatatlan fogalmak, mert a kereskedelem érdeke a jó uthálózat, a mely nélkül mit sem ér a spekulatív szellem. Létérdeke iparnak, kereskedelemnek egyaránt; olyan talponton, mely nélkül nem virágozhat fel egyik se. Hogy e két, szorosan összefüggő tényező jelentőségét és fontosságát korán felismerték a városok és gondoskodásuk tárgyát képezte: azt következtethetjük Imre király 1198-iki okleveléből, a melylyel a szepesi vám jövedelmét kárpótlásul a dézsmáért az esztergomi érseknek adományozta. A vám fizetése miatt a kereskedelmi utak

mind a szepesi várnál mint csomópontban találkoztak. A „via magna“ Lőcséről indult ki, Almásnál elágazott s az egyik ága Branyiszko alatt Sáros felé, a másik pedig Sz. Váralja mellett Mindszent, F.-Szalók érintésével Berzevicze irányában vezetett.¹ Ugyancsak Lőcséről indult ki a Galicziába vivő ut is, a mely érintette Ruszkinóczot, Késmárkot, Ófálvát, Bélát, a honnan egy mellék ága a Poprád völgyében egész Palocsáig húzódott, Lublótól pedig egy ut Pivnicna felé Galicziába. A megyének egyik legrégebb közlekedési vonala a felső Poprád mentében a Hochwaldon át vezetett Liptóba s ennek egyik mellékága a felső Hernád völgyében Gömörbe kalauzolt.²

Amennyire létérdeke a kereskedelemnek a jó útvonal, csaknem annyira befolyásolják fejlődését a használatban levő pénz minősége s a mértékek milyensége is. E tekintetben pedig úgy az Árpádok, mint az Anjouk kora nagyon változatos. R. Károly előtt a magyar pénz kizárólag ezüst volt s az arany nem igen forgott közkézen. Az Árpádok alatt főleg a troyesi és a kölni márkát használták, de emellett az országban forgalomba került összes pénznemeket mint a budai, kassai, fejevári, n. szebeni s Szepes megyében kivált a szepesi ezüst márkát is, a melynek értéke 48 garas volt vagyis nyolcz garassal kevesebb, mint a budai márkáé. A szepesi márka egy negyed részét tette a „fertő“ vagyis a szepesi forint, a mely 12 garast számlált. A szepesi forint általában kétféle volt; „gravis computus“ a mely 51 pengő vagy 89 o. é. krajcár és a „levis computus“ a paraszt forint = 49 $\frac{1}{2}$ pengő vagy 86 kr. o. é.³

A használatban volt hossz-terület és ürmértékek elég sokféleek. 1295-ben említik a „virga“-t, a melynek hossza 16 könyök és 1 tenyér. 12 virga tett ki egy „laneus“-t.⁴ A zsinór: a „funus“ egyenlő volt 30 rőf-

1 Bárdossy I. 422. továbbá 301,

2 Szepeshelyi lot. Protr, 1510. fol. 51 -a.

3 I. Schwertner: Statistik 1809. I. ofen. 386.

4 Wagner I 144. Bárdossy I. 141.

fel vagyis 30 „ulma“-val, a mely a Corpus jurisban lerajzolt mérték szerint annyi mint 2.93 m. Froelich Dávid a nagyhirű késmárki matematikus 1643-ban Ulmban kiadott utazó könyvében leírja a régi szepesi mértékeket s azt mondja, hogy 1 digitus = 4 árpaszem hosszával; egy uncia = $1\frac{1}{3}$ digitussal; 1 palnus (tenyér) = 4 digitussal; 1 lichas = $2\frac{1}{2}$ palmus = 10 digitus, egy spithama (arasz) = 3 palmus = 9 uncia = 12 digitus; egy pesromanus (láb) = 4 palmus = 11 uncia = 16 digitus; egy palmipes = 20 digitus: egy cubitus = $1\frac{1}{2}$ láb; egy passus simplex = $2\frac{1}{2}$ láb; egy passus germanicus = 5 láb; egy pertica vagy a köznépnél „rutte“ = 2 passus germanicussal. A területmértékek között említi a „mansus“-t = 12 hold; egy aratrum = 120 hold; de mind a kettő szepesi mértékben. Ez utóbbi földterület felelt meg egy-egy letelepülő illetményének¹ is. A hold: „Erdjoch“ „Erntag“ „Morgen“ pedig oly földterület volt, a melyet egy eke egy nap alatt fölszánthatott s nagysága 900—1600 □ öl között változott.

A folyadékok mérésére használták a „langena“-t, mely egyenlő volt 3 „tuma“-val vagyis 15 pinttel. Egy „cauthaurus“ tett ki két pintet vagyis 4 nagy bécsi itczét, a mai ürmértékben 2.83 litert. Volt azonban öt pintes cauthaurusok is, a mint többféle iczét is használtak, így a nagy iczét = 5 félmeszely s a kis iczét = 4 félmeszely. Az életnemüket pedig a „cubulus“-sal vagy „modius“-sal mérték. Egy modius = két vékával; egy véka pedig = 32 itcze = 22.6 liter = 1 pozsonyi mérő.

A közművelődést magasabb fokra Szepességen épügy mint az ország bármely más részében az egyház fejlesztette, a melynek jótékony hatása érezhető volt minden téren. A telepítést követő 50—60 esztendő leginkább erdőirtással, a föld átalakításával telt el s a szellemi művelődésre nem sok idő maradhatott. Amikor pedig a szepesi prépostság alapításával új fény kezdett

¹ I. Bárdossy Supl. I. 43.

derengeni a városok viszonyaira; pusztító viharként jött a tatárjárás és elseperve a nép jólétet tönkretette a műveltség alapját is. De már 1258-ban Mátyás prépost figyelme a szellemi térre fordul, életbe lépteti az olvasó kanonokságot, mely az első káptalani iskola megszületését jelenti. A trivium behozatala Szepességre Mátyás préposttal veszi kezdetét s a midőn olyan prépostok állottak Szepesség élén, akik mint Muthner, még könyvirással is foglalkoztak, a szellemi műveltség nem ép megvetendő fényt áraszthatott szét. Osztokodtak ebben a kolostorok, a melyeknek „majdnem mindegyikében irodalmilag működő szerzetesekkel találkozzunk és a káptalan iratai között ma is őrzik a névtelen krónikásnak azt a könyvét, a melynek szavai között ott találjuk a XIV század szólamát „Hunc librum propria manu scripsit.“

De nemcsak a káptalan és szerzetesek, hanem maga a lelkészkedő papság is hivatásának magaslatán állott. Még Mátyás prépost idejében 1239 körül alakult meg Csütörtökhelyen a „XXIV királyi város plébánosainak testvérülete“ a „XXIV Regalium Parochorum Fraternitas“ a melynek feladata „salvo semper et in omnibus Praelati jure“ az az a prépost jogainak sérelme nélkül egymásnak tertvéri támogatása s jámbor, vallásos és nemes erkölcsű papi életre serkentése.¹ Ámbátor tulajdoképeni célja a lelkészek külön érdekeinek a szem előtt tartása volt, feladatát mégis mindig kiterjesztette a közjólét előmozdítására, az erkölcsös, vallásos élet terjesztésére. Ethikai magasztos célját nem is tévesztette szem elől egészen beszűntetéséig 1674-ig. Alapszabályai lovagi korhoz méltóak, feltűnően egyszerűek és mindenki becsületében bizók. Ebből a testvérületből indult ki a Lethonkői zárda eszméje² is s ennek a testvérületnek van legfőbb része abban, hogy a szász polgár szellemi élete az egyházban pontosult

1 I. Wagner I. fol. 266, II. fol. 69—79, III. fol. 178.

2 I. Wagner I. 394. II. 69—70.

össze és vallásos, mély érületének kifejezést adott minden cselekedetében.

Egyébiránt még ebben az időben a prépostság is nagy gondot fordított a papok műveltségére és fegyelmére. Már 1278-ból olvassuk, hogy a prépostnak kötelessége volt egyházmegyéjének a bejárása s papjainak szigorú ellenőrzése, mely nemcsak a hivatalos ténykedésre, de a magánéletre is kiterjedt.¹ Az alap tehát meg volt arra, hogy a városok értelmisége és közerkölcse fejlődjék. Az evangélium magyarázása lendített a sziv nemesítésén, az erkölcsök átalakításán. A papság által fentartott triviumok pedig gondoskodtak azoknak a legszükségesebb ismereteknek a megszerzéséről, a melyeket az ipart űző, és kereskedelmet folytató városi polgár akkor nem nélkülözhetett. Ezeknek a plébániai iskoláknak az első keletkezési idejét nem ismerjük, de hogy az elzálogosítás alkalmával már sok iskola létezett: arra következtetni lehet 1437-ből. Ebben az évben ugyanis olyan intézménnyel találkozzunk, a mely Szepesség értelmiségét *viszonylagosan* a legszebb világításba helyezi és ez a „Rectorem scholarum Districtus praefatae Praepositurae“ azaz a prépostság területén levő összes iskolák tanfelügyelője.² Ebből azonban nemcsak az iskolák nagy számára, hanem magasabb színvonalára, bizonyos egyöntetűsége és arra is következtethetünk, hogy az első iskolák Szepességen szintén az egyháznak köszönik létüket. Természetes, hogy a mikor ezekről az iskolákról beszélünk: nem szabad a maiakra gondolnunk és főleg nagyobb mérvű összehasonlításokat tennünk. Meg voltak ezeknek az iskoláknak is a saját hibáik. Az írást nem tanították annyira, mint a hogy az kívánatos volt, de ennek oka egyrészt a taneszközök drágasága, másrészt fogyatékosága is. Hisz a növendék még vasvesszővel ír viaszszal bevont táblára vagy

1. I. Wagner I. 402.

2. I. Wagner III. 58. a XV-XVI. sz-ban a prépostság olvasó kanonokja az iskolák tanfelügyelője. Káptalani lot. scrin 11. fasz 4. nro 56.

a homokba! A leányokat írásra egyáltalán nem oktatták. A számolásban elég volt, ha a legszükségesebb négy alpműveletet ismerték, a mihez néhány ima, templomi ének s bibliai történet emlékezetből való elmondása járult. 1411 előtti időből csak két tanító nevét ismerjük. Az egyik: Aegyduus de Váralja, a ki 7 évig s a másik Laurentius de Molenbach, a ki egy évig működött mint néptanító Sz. Váralján. De már 1417-ből a leibitzi elemi iskola tanítójának Herbert Joachimnak egy levele is fenmaradt.¹ E kevés adatból a kezdet kezdetét jelölő iskola képét ugyan a maga egész mivoltában nem tudjuk megkonstruálni, de azt látjuk, hogy élet és mozgás van, a szellemi fejlődés megindult, hogy föltartóztathatlanul törjön előre, és rövid idő múlva elementáris erővel követelje jogait.

Az igazságszolgáltatásuk alapját az 1271-iki kiváltság levél kepezte. A városok grófjának a hatáskörébe tartoztak a kisebb hitel ügyek és vétségek; az ingatlan vagyon, határkérdések, gyilkosságok ügyében pedig a szepesi comessel együttesen ítélték, a ki a városok grófjához tartozó kisebb pereknek is a fellebbviteli hatósága volt, de minden esetben a szászok külön törvényei szerint tartozott az ügyeket megítélni. 1328-tól kezdve a comes helyébe egy „vicarius“-t neveztek ki, a kinek hasonlóképen a tartományi gróffal együttesen kellett eljárnia gyilkosság, csonkítás és súlyos testi sértések esetében.

Az ítélet kimondása a „Willkühr“ a „Magdeburger Recht“ a „Leipziger Schöppengericht“ a „Jus Transsylvaniae“ a tíz parancsolat, a biblia és az egyes városok különleges határozatin alapult. A szász jog értelmezése természetesen szükségessé tette kivált az első századokban hogy komplikáltabb esetekben felvilágosításért, jogtanácsért az u. n. „Schöppengericht“-ekhez forduljanak, a melyek Németország egyes nagyobb városaiban (Magdeburg Breslau) működtek és így a bevándorolt németek folytonos összeköttetés-

1. I. Váraljai és leibitzi lotak.

ben maradtak Németországban lakó fajrokonaiikkal, a mit erősített egyrészt a rokoni kötelék, másrészt a fejlődő kereskedelem is.

A széles jogu önkormányzat teljes mértékben érvényesült a városok beléletében, a melyek élén a polgárok sorából s a polgárok által választott bírák állottak. A bíró nemcsak a törvények és rendeletek végrehajtója, hanem egyszersmind az eszmény, az erény képviselője, a ki a polgári és keresztényi magatartás kiváló példája. Tekintélye nagy és megsértője szigorúan bünhődik. Jellemző, hogy takács bíró csak akkor lehetett, ha már 14 évig nem folytatta a mesterségét. Ennek okát a szövő ipar elterjedtségében kell keresnünk. Minden ház maga állította elő vászon szükségletét, arra utalva ezzel a takácsot, hogy egyenesen csalással keresse meg kenyerét. Nem is igen volt a takácsoknak műhelyük s főleg vászonkereskedést közvetítették a szomszédos területekkel.

A bírák mellett találjuk már a XIV. sz. végén a városi külső és belső tanácsot. A belső tanács tagjai a bírón kívül a város többi tisztviselői voltak, a kik közül a „Bauherr“ az építészeti ügyekkel foglalkozott, a „Scheuerherr“ ügykörébe a mezőrendőri intézkedések tartoztak. A város állattenyésztési ügyeit a „Schaffer“ vezette, a borpincét a „Weinherr“ kezelte, az őrlésre pedig a „Mühlherr“ ügyelt fel. Kezdetben mindezeket az ügyeket a bíró végezte s csak a mikor e sokirányú munkálkodást a teendők fölszaporodásával egyedül el nem láthatta: létesítették fokozatosan e tiszteletbeli hivatalokat, melyeknek dotációja épugy mint a grófé és a bíróé a mező vagy föld ingyen használatára, bizonyos megszabott ajándékokra (választáskor, újév, névnap) s a birságok egy részére szorítkozott. A belső tanács határozta meg limitatio útján az iparos munkájának s a kereskedő áruinak az árát, előírta, hogy hol és mit vessenek, mely napon kezdődjék az aratás, milyen időben végeztessenek a nyilvános munkák, vezette a szegény és árva ügyet, ellenőrizte a használatban levő mértékeket, nyilvános fürdőket létesített,

pusztította a községi pénztár terhére a verebeket s intézkedéseiben tervszerűleg készített rendszabályok szerint járt el, a melyek a „Grosse Botschaft“ határozatainak a szellemében hozattak s azokkal összhangban állottak. A belső tanács rendszabályai tették a polgárok kötelességévé lehetőleg naponkint a templomba járást, örködtek a családi és nyilvános élet tisztasága felett, ellenőrizték az ipari és kereskedelmi életet, beleavatkoztak a czéhek statutumaiba, irányították a mezőgazdálkodást s kiterjedtek a köz és magán élet minden vonatkozására. E rendszabályok tiltották esti 8 órán tul az utcai lármát, a vendéglőben való tartózkodást, a sok erkölcstelenségre alkalmas adó fonoda tartást. E statutumok tették felelőssé a család fejét családtagjai és cselédei erkölcséért, a kiket csak a bíró előtt fogadhatott fel, s akkor is csak úgy, ha a cseléd igazolta kilétét valamint azt is, hogy hol szolgált az előtt; ezek értelmében kellett tisztán tartani a tűzhelyet, büntették a tilosban fátvágót s szedték mindenkitől az udvarbért, a torony és vásárpénzt, adót, s egyéb városi szolgálmányokat.

A külső tanács többnyire 24 tagból állott, a kiket a polgárok összesége választott ugyancsak a polgárok sorából. E tanács tagjai választották, — de sohasem saját kebelükből — a belső tanácsot vagyis a város tisztviselőit, hívták meg az illető város lelkészét, továbbá a lelkész tanácsa alapján a tanítókat s delegálták saját kebelükből évenkint a szász egyetem bizottsági tagjait; a „Hunderleut“-okat is. Különösen nagy körültekintéssel jártak el a papok megválasztásánál a kiknek beleavatkozását a községi ügyekbe nemcsak hogy el nem tűrték, hanem a teendőikre nézve valóságos szerződéseket kötöttek szigoruan ellenőrizve számadásaikat s az egyházi pénztárt is. E szerződések szerint kötelessége volt a papnak, hogy vasárnap és csütörtökön a templomban prédikáljon, élmezze családjával együtt a kántort s a tized élvezése fejében fizesse a tanítókat és káplánokat. A pap hosszabb utra csak a városi hatóság beleegyezésével mehetett el; bort,

sört, nem mérhetett; buza, borsó, gyümölcs, gyapju és kerti vetemények után tizedet nem kapott: sört csak saját szükségletére főzhetett s bár terményeit idegeneknek is eladhatta: hiveinek mégis a piaci áron alul 1-2 denárral olcsóbban kellett adni. A sajttized fejében a község részére bikát, a juhok mellett bakot tartott; távozása esetén pedig egy negyed évvel előbb köteles volt felmondani.

Templom és városháza! E kettő körül összpontosult a régi városok élete. Hogy milyenek voltak ezek kezdetben: ma már nem tudjuk, mert eredeti alakjukban sehol sem találhatók fel. Eleinte a szabad ég alatt a város közepén tanácskozhatott a bíró a polgárokkal. Csak később, a mikor már vagyonna tettek szert, s kényelmesebben berendezkedtek, kezdhették el a városházák építését, mely rendszeren négyszögben építve szabadtéren állott s körül futotta a „Ring“ a tágas közép utca, a melyben a városházán kívül nagybecsű felszerelvényekkel: missalettekkel, kelyhekkel, szentségtartókkal ellátott s többnyire góth stílusú templom s az ugyanolyan stílusban épült harangtorony is állottak. Az előkelőbbek, vagyonosabbak magánházai szintén ebben az utcában épültek fel a XIV. sz. óta többnyire kőből és góth stílusban.

Az elzálogosítás után a városok, — sokszor „tartomány“ — „szász egyetem“ feje az önválasztotta gróf volt csakugy mint kezdetben, azzal a különbséggel, hogy külön grófja lett az elzálogosított városoknak, s a később uri főnhatóság alá került helységeknek is. A gróf volt a „provincia“ első bírói és közigazgatási tisztviselője, a ki a szász egyetemet kifelé képviselte. Mint a tartomány pénztárosa: beszédte a királyi censust s beszállította Lublóra a starostának. Elnökölt a városok kultánácsai által választott u. n. „Hunderleut“-okból álló „Grosse Botschaft“ tartományi gyűlésen; a congregatiokon, mely a szász egyetem grófját is évről-évre választotta, a ki a megválasztást csak akkor utasíthatta vissza, ha már két évig egymásután viselte a terhes és fizetéssel nem járó méltóság számba menő hivatalt.

Minden ujév első congregatioján elszámolt a censusról valamint más rendkívüli adók kivetéséről és behajtásáról; leköszönt állásáról és megválasztatta utódját. Meltóságát emelte külön czimere: „aratum cum rutulis et crux quaedam desuper“ azaz kerékkel ellátott eke s fölötte kereszt féle.

Mikép oszlott meg a 100 képviselő a XIII város között s teljes volt-e a létszáma mindig? Ezekre a kérdésekre a rendelkezésre álló adatok még nem adnak világos feleletet. Eddig biztosan csak annyit tudunk, hogy a „Százások“ elnevezés a non lucendó féle nevekre emlékeztet, mert tulajdonképen csak elvétve voltak százan. Legtöbbit választott közülök Igló: 12—15 tagot, Ruszkinócz rendszeren kettőt—hármat. Amennyire a fennmaradt jegyzőkönyvekből megállapítható a „Hunderleute“ átlag 40—60 tagból állhatott s évenként rendszerint csak egyszer 4—6 napig ülésezett felváltva hol az egyik, — hol a másik városban, de legtöbbször Iglón és Leibitzen. Tagjai ilyenkor a „Herberge“ben laktak s a gróf vendégei voltak. A „Grosse Bottschaft“ a városok összeségét érdeklő ügyekben hozott határozatokat; kérte a kiváltságok megerősítését, a vásártartási engedélyeket, elintézte az egyes városok között fölmerült ellentéteket s meghatározta azokat az elveket, a melyek szerint azután a városok rendészeti tekintetben berendezkedtek. A congregatio vetette ki az adókat, a királyi bért s egyéb természetbeni szolgáltatmányok lerovását, melyek kivetésénél egységül a dülő, a „Märk“ szolgált. Ilyen dülő összesen 206 volt s a városok nagyságához képest oszlott meg de évszázadokon át nem változott. Az adók befizetésére nézve a városok autonom hatáskörükben intézkedtek és többnyire a községi jövedelemből (malom, italmérés, borpince bérbeadás, vásári helypénzek, új polgárok felvételi díjai stb.) fizették. S ha e források nem voltak elegendők: közkölcsönhöz folyamodtak vagy az egyénekenkénti adókivetést vették igénybe, melynek alapját a ház és földbirtok nagysága képezte. Kezdetben ugyan erre nem volt szükség, mert p. 1412-ben a XIII város a

lengyel királynak adóban csak 200 márkát fizetett, ¹ — de idővel, az elnyomatás sötét napjaiban s főleg a Lubomirszkijak korában ez az összeg tetemesen megnagyobbodott, úgy hogy a városok zálogba adták még pecsétjükét is, hogy a fölszaporodó adóköveteléseknek eleget telessenek.

Az elzálogosítás után a száz egyetem pallos joghoz jutott, a melyet a tartományi grófból s a városok biráiból alakult törvényszék: a „Grafenstuhl“ kezelt felebezés nélkül. Ennek a törvényszéknek a hatáskörébe tartoztak a fenyítő, örökösödési és főbenjáró ügyek, míg az ezeken kívül esőket az egyes városok hatósága önmaga intézte el. Az ítéletek mindkét esetben azonnal végrehajtották, szigoruak és sokszor kegyetlenek voltak. Így p. a gyermekölést karóra szurással, élve eltemetéssel, a nemi kicsapongást lefejezéssel, a gyujtogatást kínzással egybekötött életvesztéssel, a boszorkányokat lefejezéssel, a lopást akasztással, büntették. Az istenkáromlót, gyujtogatót megégették s a leányrabló életével fizetett még akkor is, ha a szöktetés a leány akaratával történt. De szerepelt sokszor a büntetések között az elégetés, elevenen való megsütés, vízbefullasztás és keréketörés is. Ezek mellett a kínzások legkülönbözőbb nemét alkalmazták p. az elevenen húst tüzes fogaival szakgatták, máskor lyukat furtak a lábakba s abba forró ölmot, ként, szurkot öntöttek, az élő testből szíjakat hasítottak vagy a delikvenst a bordáinál akasztották fel.

Nem kisebb szigorral büntetett s ügyeltetett fel az egyes városok hatósága is a községi rendre. A tüzfelügyelők kötelessége volt, hogy esti 8 órakor bejárják a várost, felkeressék a vendéglőket, színhelyiségeket s megbüntessék a kártyázókat, tánczókat, hasbeszélőket, dorbézolókat. S hogy tisztüket nagyobb erélylyel végezzék: a kiszabott bírságok felét kapták, míg a másik részen a tanács tagjai osztzkodtak. Éjjeli zene, ácsorgás, koczkajáték, csendháborítás tilos cselekmény volt

s a tilalom áthágóját kérlelhetetlen szigorral büntették. A fenyítés eszközei voltak: pénz-, munka-, viaszbirság, szabadságvesztés esetleg börtönnel, vagy vasraveréssel szigoritva, időleges vagy végleges kitiltás a városok területéről s a megszégyenítés legkülönbözőbb nemei. Ilyenek: körülvezetés a városban dobszó mellett, a „Stocksitzen“,¹ a „mores“,² a „Halseisen“,³ a „Pranger“, a „Sitzen auf dem Esel“ s a „Sünder Bank“, a templomban. Következményeit tekintve legsúlyosabb büntetés volt a jogvesztés, mert akit ezzel sújtottak: elvesztette polgárjogát; ipart nem üzhetett, a községi mezőt és erdőt nem használhatta s vagy kivándorlásra kényszerült vagy pedig napszámosná lett mint a *kisházak tulajdonosai*, a kik részint parasztok, részint polgárrá nem lett későbbi bevándorlók voltak. Számuk egyrészt a bevándorlás, másrészt a jogvesztés folytán egyre szaporodott s később töméntelen bajt okozott a városok előljároságának. Még néhány évtized előtt is láthatók voltak az utcák közepén végighuzódó kisebbszerű, udvar és rendesen csür nélküli faházai, a melyekben mint kézi napszámosok éltek a polgárok jogaiból semmit sem élvezve. Malátát sem főzhettek, lenmagot csak ugarban vethettek, két szobát nem lakhattak, pálinkát nem égethettek, földbirtokot nem szerezhettek vagyis úgy éltek mint a község páriái. Évszázadokon folyt a csendes szociális küzdelem a polgárok: a nagy házak birtokosai, s a kis házak tulajdonosai: a napszámosok között megbénítva sokszor a városok igazgatását, míg végre fokról-fokra haladva kivívták egyenjoguságukat bár még 1726-ban sem tarthattak se lovat, se ökröt.⁴

A városok egyetemének önkormányzatát tekintve az elzálogosítással csak annyiban történt változás, hogy a lengyel király érdekeit a tartománnyal szemben a Lublón székelő s általa kinevezett kormányzó: a „star-

1. Kéz és láb két deszkabéklyóban.

2. Béklyóban van a nyak és kéz.

3. Falon függő vaskarika béklyóba szorul a nyak.

4. I. Béla v. jzk. 1601—1735-ig.

osta“ képviselte. Alatta állott a lublói várnagy, kapitány és néha alkapitány is. Ezek gyakorolták a felügyeleti jogot s intézték a védelmi ügyeket. Látható tehát, hogy önkormányzatukat s szabadságukat tekintve a városok az elzálogosítással nem sokat veszítettek. Megtartották különállásukat, élvezték kiváltságaikat, és használták tovább pecsétjüket, a melynek két alakját is ismerjük. Az 1291-ikiben két fa között csucsos fedelű ormos torony áll, a melynek ajtajára a magyar kettős kereszt van illesztve. Kőrirata pedig „Sigillum Saxonum de Zips.“ A másik 1307-ből való s ezen a kettős kereszt czimer pajzson fekszik s ez a pajzs van a torony oldalára erősítve.

Az elzálogosítás folytán a városok helyzete és közjogi viszonya hasonlított a bérlő és a bérlett viszonyához. A bérlőjéhez, a ki haszonélvezője, de nem egyszersmind tulajdonosa a bérleménynek. És hogy a városok viszonyát a lengyel koronához így kell felfogni, azt igazolják a magyar királyok által engedélyezett további kiváltságok, a melyek főleg a vásárjogra vonatkoztak. Így V. László 1456-ban Iglónak adott szabadalomlevelet, ugyanakkor Sz. Váraljának vásártartási jogot. Mátyás 1479-ben, II. Ulászló 1499-ben, III. Ferdinánd 1649., 1655. és Lipót 1688-ból származó kiváltságlevellei mind úgy szólnak a XIII városról mint joghatóságuk alatt állókról. De a legautentikusabb értelmező: Zsigmond király is így fogta föl a dolgot, a mit mutat 1433-ban a szepesváraljaiaknak¹ írott levele, a melyben azt mondja: „Habár ezen városunk másokkal együtt a lengyel király öfelségének zálogjog czimen alá van vetve: ezen városunk azért mégis örökös jogczimen mi hozzánk és magyar szent koronánk joghatóságához tartozik.“ Hogy a XIII város az elzálogosítás után magyar birtok maradt s magyar főnhatóság alá tartozott azt mutatja továbbá az, hogy 1412 után még egy ideig a magyar koronát szolgálták és szolgálta ezt a régi várszolgálmányok fejében a lublói starosta szin-

tén. Igy p. 1428-ban Galambócz ostrománál ott harcolt a szepesi bandériummal Gabrovi Zavissus lublói kormányzó is.

Tagadhatatlan, hogy az elzálogosítást követő 360 éven át a XIII város helyzete nevezetes közjogi unikumot képezett és ennek sokoldalú előnyeit a prudens és circumspectus városiak kihasználták nem ugyan mindig és mindenkor, mert az is előfordult, hogy a közjogi kétkulacsosságnak néha terhes következményeit is megérezték. A „provincia tredeczim oppidorum“ név alatt külön municipalis életű és hatóságot képező városi közönség ugyanis mindig a magyar korona tagja maradt s mint ilyen féltékenyen őrizte jogait Lengyelország fenhatósága ellenében s ha lengyel részről reá rótt terhekről volt szó: mindig Magyarországhoz való tartozására hivatkozott, viszont pedig eximeált lengyel alattvalói minőségére valahányszor az osztrák kormány közegei tartottak igényt vér avagy pénzbeli áldozataira. Néha azután az is megesezt, hogy mindkét felé kellett fizetniök és védekezniök. De a nevezetes viszonynak nagy horderejű kereskedelmi és közzgazdasági következményei is voltak: a szűkkeblű, akkor egészen prohibitív természettü vámpolitika és az ipart szük körre szorító czéhrendszer szabályzatain a városoknak ez az extra territorialitása akárhányszor sikeresen rést tört úgy annyira, hogy itt az ország határán már akkor a szabadkereskedelem egy bizonyos neme fejlődhetett ki, a mely a felsőmagyarországi megyék fölvirágzásához sok tekintetben hozzájárult.

Hogy miképen történt az átadás, mik voltak ennek a processusnak a részletei és miként fogták fel az idegen uralom alá kerülést a városok: azt nem tudjuk. De hogy a megilletődés és a félelem bizonyos nemével, azt következtethetjük egyrészt a sok család kivándorlásából, a mely az új állapotokkal megbarátkozni, nem tudott,¹ másrészt abból a körülményből,

1. p. ekkor vándorolnak ki Iglórol s részint az alföldön. részint pedig Lőcsén telepedtek meg a Székely, Csaba, Gimes. Oláh, Klinger stb. családok.

hogy már 1417-ben a XXIV város kérelmére (a mi a városok további bizonyos mérvű együttműködését is igazolja) Zsigmond király megerősítette V. István, R. Károly és N. Lajos királyok jóindulatából nyert összes szabadalmaikat s ezeknek fentartását ígérte nemcsak a XI városra, hanem az elzálogosítottakra vonatkozólag is. Valami fölötte terhes a XIII város helyzete az elzálogosítás első századában azonban még sem lehetett a két birodalom dynastiái között fenállott többszörös rokonsági viszony miatt sem, sokkal nagyobb tényező lévén akkor még a népek életében a fejedelem személye, mint a milyen az ma. De megkönnyítették a XIII városnak az új helyzetbe való beletörődését maguk a lengyel uralkodók is. Az első starostáról: Gladisch Pál-ról tudjuk p. azt, hogy Ulászló kormányzóvá főleg azért tette meg, mert tudott *magyarul*. A lengyel uralkodók sűrűn adott kedvezményei ugyancsak azt bizonyítják. Még 1414-ben felmentette Ulászló a pestis által megviselt Lublót a Krakko felé vezető uton a félvám fizetése alól s kedvezményben részesítette a bochniai só fuvarozásánál is. 1440-ben szintén a lubliakat menti fel Ulászló a terhes előfogatok a „podvod“ kötelezettsége alól. 1442-ben Podolin kap áru megállítási jogot, 1455-ben pedig Kázmér lengyel király a vámok fizetése alól mentette fel. És hogy a városok történetének az elzálogosítást követő néhány évtized mégis egyik legszomorubb korszaka: annak oka az ország felső részeit dúló cseh-huszita világ, a melynek hullámain 1433-ban érezték a városok először.¹ Irgalmatlan pusztítás, a városoknak, falvaknak felgyújtása, mit sem kimélő rablás s a nők megbecstelenítése kísérte utjokat. Késmárkot, Iglót nemcsak felégették, de az utóbbit 1435-ben 40000 frt. váltságdíj fizetésére kényszerítették, úgy hogy a város hasonló csapás elkerülése végett alkuba lépett a huszita vezérekkel a kik

1. Wagner I. 52. II. 94-105. Magyarország. kárp. egy II. 59. Genersich Merkwürdigkeiten Kásmárks I. 151.

83 arany évi adó fizetése ellenében megígérték, hogy a várost becsapásaiktól megkímélik.¹

Jellemző, hogy a husziták betörése a lengyel király engedélyével és beleegyezésével történt, a kinek kétszínű magatartása a kőnigsbergi levéltár okirataiból derül főleg ki. Tudjuk, hogy Husz halála után nem sokkal Csehország lángba borult. Zsigmond 1420 elején Boroszlóban termett és 80000 főnyi seregében bizva a csehektől föltétlen engedelmességet követelt, a mire ezek lázadással feleltek s Zsigmondot² 1421 elején kiszorítva trónvesztettnek nyilvánították, a trónra pedig Ulászló lengyel királyt³ majd öcscsét Vitold herceget hívták meg. Erre Zsigmond megijedt s kereste a kiegyezést Ulászlóval. A közeledés 1423 márciusában Késmárkon megtörtént, sőt Ulászló a csehek ellen 35000 főnyi segédhadat ígért. Természetesen csak ígért s a lengyel király uszítására a huszita vidéki mozgalomból nemzetiségi harc lett, a melyet a szlávság a mindinkább terjeszkedő németiség és annak szövetségesei ellen folytatott. Ulászló pedig nemcsak hogy segédhadat nem adott, hanem még maga Koribut herceg sietett egy csőcselék haddal a husziták támogatására, sőt egyenesen a magyar főurakat és főpapokat csábítgatta, hogy lépjenek vele szövetségbe, megígérvén: „hogy minden váltság nélkül visszaadja a XIII elzálogosított várost, mihelyt vele a szlávság hatalmának kiterjesztése végett frigyet kötnek.” (Kőnigsbergi levéltár) Ugyancsak a kőnigsbergi levéltár okiratai között találjuk Konrád püspök levelét is, a melyben azt írja a német lovagrend nagymesterének, hogy „a sziléziai hercegek nagy szorultságban vannak, mert a nép felbujtogatva a husziták által, minden német községet elpusztít, meggyilkolva a német lakosságot.” Bernhard herceg egy levelében még többet

1. I iglói lot.

2. A prágai vereség után Ziska.

3. Ulászló a meghívást el nem fogadta, hanem öcscsét ajánlotta. Kőnigsbergi lot.

mond: „A husziták Lengyelországon keresztül vonultak Szepességre s 2 órányira Krakkótól ütöttek tábor, mert a lengyel király megadta az engedélyt, hogy a legyel földön szabadon átvonulhassanak.“ Ennél is meggyőzőbb Bedozich főpap értesítése hogy: „a lengyel király maga szövetséget ajánlott a huszitáknak, hogy Lengyel földön át szabadon mehessenek Magyarországba.“ Ugyancsak ezt erősíti meg Konrád püspök levele: „Heyrich és Safranecz, kik a lengyel király kapitányai Teschenben, mint huga vejének birtokán, szívesen fogadták a várban az eretnekeket, kik ottan *nyilvánosan Szepesség ellen toborzanak és a lengyel király minden lándzsásért 12 garast és teljes ellátás ígért* s így összetoborzottak a lengyelek 17000 embert, kiket a lengyel városok a király parancsára jól ellátnak és Krakkóból Szepességre mennek.“¹

Még ki sem heverték a városok a huszita garázdálkodást, már is új megpróbáltatással kellett szembe szállniuk. Ugyanis Albert királyunk és VI. Ulászló lengyel király között 1439-ben háboru ütött ki, a melynek bázisául a pozsonyi gróf: Rozgonyi István által megszállott Késmárk szolgált, színtere pedig főleg Szepesség volt. A háboru árát természetesen hol az egyik, hol a másik megtámadott és megsarczott város adta meg sokat szenvedve magyaroktól, lengyelektől egyaránt.² A „csehek világa“ s ezzel együtt a megpróbáltatások hosszú sorozata azonban csak Albert halálával 1440-ben vette kezdetét. Ekkor vetik tulajdonképen meg lábaikat Szepességen a csehek a még nem régen virágzó városokat majdnem a tönk szélére juttatva.

1440 elején fényes küldöttség ment Krakkóba, hogy Ulászlót a magyar trónra meghívja. A királyválasztás egyéb feltételei között ott volt az is, hogy Ulászló Erzsébet özvegy királynőt nőül veszi s az elzálogosított XIII várost az ország területéhez a zálogösszeg lefizetése nélkül visszacsatolja.³ Ulászlót 1440

1. Königsbergi levéltár VIII. szekrény.

2. Wagner I. 155.

3. Wagner II. 98. 217. 257.

junius 30-án Budán meg is koronázták s már néhány napra rá — ígéretéhez képest — utasította a XIII szepesi várost,¹ hogy egyesülve közös gróftól válasszanak, a kinek székhelye Késmárk legyen. Hogy Ulászló a visszacsatolást komolyan vette, azt mutatja Késmárk kapitányához: Perényi Pálhoz intézett rendelete, a melylyel utasította, hogy legyen a visszacsatolás és egyesülés tekintetében a városok segítségére.² De korai volt a városok öröme. Erzsébetnek, — időközben fia született s Ulászlóhoz nemcsak hogy nőül nem ment, hanem fia, a kiskoru László érdekében, fegyveresen ellentállott s a Frigyesztől kölcsönként 5000 aranyon cseh zsoldosokat fogadott, a kik brandeisi Griska János vezérlete alatt megkezdték a felvidék pusztítását.³ Sőt Erzsébet még tovább ment: Griskát a bányavárosok főkapitányává tette meg, a ki árulás segélyével be is vette Késmárkot. A nagyravágyó ember Erzsébet halála után (1442) sem tudott megnyugodni s 1442-ben elfoglalta Richnó várát, majd 1443-ban Szepesvárát kerítette kézre a hiteles helylyel együtt úgy, hogy a várnai csata idejében (1444) Podolin és Lőcse kivételével egész Szepesség néhány jelentéktelen helytől eltekintve, a kezén volt.⁴ Emberei Axamith, Komorovszky és Talafusz hadnagyok vezérlete alatt fosztogattak és raboltak, dorbézoltak és kegyetlenkedtek, fenyegetésekkel s állatias kinzásokkal kényszerítve a lelkészeket, hogy két szin alatt szolgáltassák ki az urvacsorát. A tót nemzetiségű lakosság könnyen érintkezhetvén a cseh „testvérekkel, rokonszenvezett is a „zsebrák“ és „bratni“-nak nevezett, félig katona, félig rabló, de egyrészen a buzgó apostolok szerepében is fellépő csehekkel, a kik nemcsak vallási dogmáikat, hanem abszolút egyenlőségi, vagyon sőt nőközösségi tanait is terjesztették

1. A XXIV-iket: Káposztafalut nem.

2. Miért nem következett be a városok egyesülése? Az rejtély. Megakadályozhatták azt eleinte a huszita világ vészes napjai, később pedig illuziorussá tehetette a rendeletet Ulászló halála

3. Wagner II. 105.

4. Wagner II. 100.

a lakosság között. Hogy milyen nagy mérvű lehetett a tótoknak a csehekkel szemben tanusított rokonszenve: azt mutatja az 1449-iki pesti országgyűlés, a hol az egybegyűlt rendek a római pápához intézett s a husziták ellen anyagi támogatást kérő levelükben panaszkodják, hogy számos tót egyházban már is be van hozza a tót liturgia.¹

És ezen megsem ütközhetünk. A társadalom szégyenebb, a földi javakat kevésbé élvező rétegei között az ilyen egyenlő boldogság és jólét ígéréssel kecsegtető tanok mindig hívőkre és követőkre találtak. Ebben is rejlik annak az oka, hogy olyan sok proselita állott a cseh zászlók alá s számuk a csatározások folyamán nem hogy fogyott volna, hanem az idevaló, félrevezetett rajongók csatlakozása által még szaporodott. E számbeli gyarapodás teszi érthetővé évtizedekig tartó uralmukat s a német lakosságnak nagyobb mérvű szenvedéseit, mert épen a viszonyokkal ismerős honfitársaik prédálása és rablása elől volt nehéz a mentés.

A már már elviselhetetlenné lett állapotok megszüntetésével s a husziták kiűzésével V. László 1453-ban Hunyadi Lászlót bizta meg. De Giskra és főleg Axamith oly erőt fejtettek ki, hogy Hunyadi visszavonulásra kényszerítették.² 1455-ben Giskra ugyan Késmárk városából kivonult, de csakhamar elfoglalta a csütörtökhelyi domot, átalakította erősséggé s onnan mint főfészkéből folytatta hadnagyaival rablásait. Ebben az időben dult Szepességen a legerősebben a faj-, felekezet-, osztály-, uralom és rablási vágy által szított polgárháboru. Garázdálkodásuk némileg csökkent 1457-ben, a mikor László király Hunyadi László kivégeztése miatt keletkezett mozgalom lecsillapítására Giskrát Felső-magyarország teljhatalmu kapitányává nevezte ki, mert Giskra tetszelegvén új tisztességében valamenynyire mégis csak törekedett arra, hogy hadnagyait pusztításaikban mérsékelje.

1. Wagner I. 60 29.

2. Wagner II. 48. I. 426. 65.

Az állapotokban gyökeres változás azonban csak Mátyás király trónralépésével 1458-ban következett be. Giskra ugyan dacára annak, hogy Podiebrád közbenjárására Mátyást királyul elismerte: egy hónap mulva már azon fáradozott, hogy Kázmér lengyel királyt Mátyás megtámadására birja. Erre Mátyás Rozgonyi Sebestyént küldte Giskra ellen, aki Hédervári László egri püspök dandárával az eléje vonuló Axamith és Talafusz hadait Sárospataknál szétkergette. A rendkívül heves ütközetben Axamith is elesett. A csehek erejét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a sárospataki vereség Giskra hatalmát korántsem törte meg, s bár csapatait Rozgonyi Sáros megyéből kiüzte; csakhamar újból félelmetes ellenség lett, úgy hogy 1461-ben Mátyás király Zápolya Istvánnal indult ellene. Többszöri megveretés után Giskra végre meghódolt királyának, magyar leányt vett nőül s haláláig hű maradt Mátyáshoz, a ki személyesen találkozott vele, és megkülömböztetéssel fogadva hódolatát a lippai és solymosi uradalmakkal ajándékozta meg. Legénységének, a nagyobb részét pedig zsoldjába fogadta s ezekből alakította híressé lett fekete seregét.

Ugyancsak Mátyás király uralkodása alatt jutottak az elzálogosított városok először ellentétbe magyar honpolgári voltukkal és a lengyel királynak tartozó köteleységükkel. Nevesetesen a cseh korona birtoklása miatt, a melyre úgy Kázmér mint Mátyás igényt tartottak, 1420 szeptemberében a két uralkodó között háboru ütött ki s az elzálogosított városoknak kénytelen-kelletlen követniök kellett a hadba Kázmért a lublói kapitány zászlója alatt.¹ Dacára annak, hogy a háboru színhelye nem volt Szepesség s csak a békét kötötték meg Ófaluban 1474 febr. 21-én majd 1475-ben Prágában, a városok mégis sokat szenvedtek Zápolya Imrétől, Szepes váranak örökös grófjától a ki sűrűn érezte a XIII várossal, hogy földjük előtte ellenséges terület és birtokuk prédául kínálkozó portéka.

¹ Wagner III. 258, III. 269.

Az ellenséges haderőknek a pusztításait még az időközönként fellépő elemi csapások is növelték. Így 1453-ban a krónikások szerint nagy földrengés pusztította a városokat. 1454-ben pedig pestis járvány tizedelte meg a lakosságot. 1473-ban olyan nagy volt a szárazság, hogy egykoruak szerint [tulzással] „az erdők kigyuladtak, a föld megrepedezett s a fák gyökerei kiszáradtak“ 1470 elején Ménhárdon a házak fele üresen állott s a leibitziek határuk *egy tizedét se* tudták megművelni, mert nem volt elég munkáskezük és igavonó marhájuk. A levéltárban fenmaradt egyik iratukban keservesen is panaszozzák, hogy 1475-ben „annyi tejük se volt, hogy betegjeiket tejjel láthatták volna el.“¹

S a starosták? Exterritoriális helyzetük és az „urak“ ismert hajlamai feljogosítanak arra a föltevésre, hogy a városok sorsa nagyrészt egyéniségüktől függött. Sokat nemtörődhetnek a kiváltság és védlevelekkel, de annál inkább a kisajtolással, a mire bátorithatta őket a birodalom határain kívül eső székhelyük is. A cseh világ legborzalmasabb folyása alatt körülbelül 1465-ig Prslav de Domenice volt a városok starostája, a kiknek önkényétől sokat szenvedtek a lakosok. IX Kázmér ugyan jóakaró, panaszait mindig orvosló királyuk volt, de rendeleteinek nem volt meg a kellő foganatja. Így p. 1459-ben eltiltja a városok jog és privilégiumellenes megterhelését s 1460-ban a városok már ismét panaszkodnak, hogy a meghatározott 200 frtnyi évi királyi censusnak többszörös összegét kívánja a starosta tőlük. Kázmér erre újra rendeleteket küld, 1462-ben ismételten tiltó parancs ment a starostához, de csak oly sikertelenül mint a többi. Utódja: Wisnicei Kmitha Péter még önkényesebb volt, nagyobb adókat szedett, jogtalan nagy elszállásolási terheket rótt a lakosságra, embereivel megrohanta és fosztogatta a városokat, polgárokat, lelkészeket, elhajtotta lovaikat, lefoglalta gabonájukat, takarmányukat úgy hogy Rangoni Gábor egri bíboros és

1. Ugyanabban az évben újra dult a pestis.

pápai legátus 1478-ban egyházi átokkal sújtotta és kiközösítette.

Hogy a század különböző megpróbáltatásait s az ezek nyomában járó gazdasági bukást a lakosság bár nagy anyagi veszteségek árán, de tulnyomó részben mégis elkerülte: annak egyik fő oka az, hogy a szász család akkor is körülbelül úgy élt és ruházkodott, a mint azt patriarchális egyszerűségben még a múlt század nyolcvanas éveiben is tette. A polgár abban a kuriában halt meg, a melyben született, a hová nejt hozta s a hol a gyermekeinek is ringott a bölcsője. Elégedetten, s egyszerűségben folyt le élete, melynek tartalmat adott a közügyekkel és családjával való gondos foglalkozás, nemesített a puritán egyszerűség a munkára, folytonos tevékenységre sarkalt a lét nehézségeivel való közdés, mely szükségszerűleg kényszerítette az egyént az igények minimális leszállítására. De nem is igen találjuk a mohácsi vést közvetlenül megelőző években az életnek modern fogalmak szerint kényelmessé tételére irányult befektetésnek a nyomát se! A házak tulnyomó része fa vagy vályogépület, bár a huszita mozgalmak előtt sok kőből rakott emeletes és erkélyes ház állott a városokban. De ezek nagy részét a háborus idők viharai elsöpörték, úgy hogy a század végén a lakások többnyire padozatnélküliek s rendszerint egy tágas szobából állottak, a melynek egyik sarkában a vörös réz üsttel ellátott s olykor főzésre is használt nagy cserépkályha áll, míg a falakat ülésre és fekvésre egyaránt alkalmas padszékek futják körül. A falakon kék vörös és zöld színekkel kifestett tálszékek függenek, mázolt kancsókkal, cserép és cinnedényekkel, itt-ott egy-egy képpel és tükörrel tarkítva; a szoba egyéb butorzata a relytekhelyes, hatszögletű asztal, egy nagy, két ajtaju almárium, festett faszékek, menyezetes ágy, az u. n. „Himmelbett“ s az elmaradhatatlan guzsaly és szövőszékek.

A mily egyszerű a butorzat, csaknem annyira igénytelen az ószász jellegű ruházat is. A férfi három-

szögletű, egyik sarkán feltűzött nemez kalapot, az aszszony bortlis, aranycsipkés főkötőt, a leány pedig müvirágból s gyöngyökből készült pártát viselt, melynek hátul lecsüngő szalagja a derékig ért. A férfiak ruházata hétköznap fehér vagy szürke színű szövetből készült öltöny, melyhez ünnepnapon többnyire ezüstgombos kék vagy fekete színű posztó „Gehrock“ járult. Legértékesebb s egyik nemzedékről a másikra öröklődő ruhadarabjuk a „Pelz“ volt, melyet ünnepkor férfi s nő egyaránt viselt csakhogy a nőké hátul ráncba volt szedve s aranybojtokkal ellátva. A nők ünneplője többnyire selyemből és bársonyból készült, a melyet a drága szövetű öv, nem ritkán „ein Goldgürtel mit silbernen Beschlag“ egészített ki. Természetesen az ünneplő is családi örökség miként az ékszerek: fehér gyöngy v. gránát sor, gyűrűk, ezüst gombok, korallok, arany csipkék.

A köznép férfija bő köpenyben, ingben, alul felvágott, nyáron vászon, télen posztóból készült nadrágban s cipőben járt; a nők pedig fekete vagy sötétkék színű felső szoknyát s fejükön takarmányhordásra is használt vászonlepedőt viseltek. Ezekhez járult a juhbőrből készült hosszú bunda, esetleg a rövid, szűk kabát: „Kurte“, a melyet mindkét nem egyaránt hordott.

Folytonos tevékenység ez volt a szász család jellemvonása. Hajnalban már talpon volt s munkához látott a család minden tagja, hogy a ház szükségleteit lehetőleg önmaga előállítsa. Hat órakor reggeliztek többnyire pergelt vagy sörlevest, esetleg hideg tejet s kenyeret; egyszerű reggelijüknél tizenegy órakor elfogyasztott ebédjük se volt sokkal kölömb: leves hus és főzelék, melyekhez csak ünnepkor járult sült tészta. Vacsorájuk, a melyet este 6 órakor költöttek el vagy a déli főzelékből vagy főtt tésztából állott. Gyakori s kedvenc ételük volt a főzött darás-borsó piritott szalonnával, a „demikát“: (juhturóból és kenyérből készített leves) továbbá a pácolt vagy füstölt hus s böjt alkalomával a leforázott aszalt gyümölcs, szárított hal és

lenolaj. Terített asztalnál, cseréptányérból ettek s kedvenc italukat: a méhsört bögréből itták, míg az ónozott rézkorsókat és tányérokat díszesebb alkalmakra tartották fenn. Hét óraker összegyűjtötték a parazsat és rejtkehelybe sülyesztve téglával földték be s nyolc óraker a család már nyugalomra tért, követe nemsokára a családfőtől is a ki estéjét a céh házban töltve beszélte meg céh társaival részint az iparra és gazdaságra, részint a közügyekre tartozó aktuális dolgokat.

Míg a férfi idejét a családjával, iparával és a közügyekkel való szorgos foglalkozás kötötte le: addig a nő világát s munkakörét kizárólag a család képezte. Ebben élt és ezért fáradozott; vezette a gazdaságot, gondoskodott a ruházatról, főzésről; tisztán tartotta a házat és rendben a háza népét. Munkájában osztozott kora gyermeksege óta a ház leánya, a ki körülötte sürgött-forgott s ha felnőtt: egyedül még az utcára se mehetett, mert jó hírének vége volt. S e jó hirnév többet jelentett abban a korban, a melyben mély vallásosság, szigoru erkölcsi élet s a polgári erények egyik legfőbbike: a becsület volt minden háznak a sajátja. Mert ez adta meg a család létfeltételét a melynek tagjaiban élt a törvények iránti tisztelet s a polgári kötelességek hü teljesítésének a tudata: ez volt az az elidegeníthetetlen örökség, mely higgadt felfogással s gyakorlatias észszel párosulva szilárd akarat és vasszorgalom mellett lehetővé tette az egymásután következő nemzedékek létjogát abban a küzdelemben, a melyet épen a legsúlyosabb időben, a legváltóságosabb anyagi körülmények között a mohácsi vést követő idők zivataraiban a szász polgárnak hitéért és szabadságáért folytatnia kellett. S bár e küzdelem tul súlya már a következő század közepére esik! annak nyomaival, — tekintve a cseh-huszita világ megpróbáltatásaitól is, — már a XV század közepétől találkoznak. Ekkor kezdődik ugyanis a starosták önkényes, sokszor zsarnoki eljárása a városokkal szemben a mit kétségkívül előmozdított az a körülmény, hogy Albert János, Sándor

s I. Zsigmond lengyel királyok édes-kevés gondot fordítottak a városok mostoha helyzetének csak némi javítására is. Uralkodói ténykedésük emléke vagy nyoma nem is maradt fenn sem a levértárban, sem pedig egykori vagy későbbi feljegyzésekben. Sőt miként hiteles oklevelek bizonyítják: panaszaikkal ebben az időben a városok nem a lengyel, de a magyar királyhoz fordultak orvoslásért. Ennek következtében tiltja meg szigoruan Ulászló király 1499-ben a lőcseieknek és készmárkiaknak,¹ hogy a XIII várost háborgassák s elrendeli, hogy ne szedjenek tőlük semmiféle szokatlan díjakat és vámokat, ha áruikkal városukat és vásáraikat felkeresik. Ugyancsak ebben az évben erősítette meg Ulászló Igló² és Sz.-Szombat³ régibb kiváltságait, 1507-ben pedig az olaszok, 1511-ben a váraljaiak privilégiumait megengedve egyuttal, hogy országos vásárt tartsanak.

Az 1514-iki pórlázadás közvetlenül Szepesség vidékére nem terjedt ki, de némileg érezte a hatását. Az 1514-iki budai országgyűlés 14. t. c. ugyanis rabiga alá hajtotta a parasztságot, s az új viszonyokba bele nem törődő jobbágyok, ha lehetett sokszor tömegesen szöktek meg uraik birtokáról. A XIII város területe s a lublói uradalom kecsegtető menekülési helyül kínálkozott a jobb életviszonyok után sovárgó vakmerőbb szellemű szepesi és sárosi jobbágyságnak. S mivel az 1509-ben két ízben is pusztító pestis a lublói uradalom s városok munkabíró embereit megtizedelte: Wojnický Miklós Jordán akkori várkapitány, szívesen fogadta a lengyel főnhatóság alá menekülő szepesi és sárosi parasztokat. Hogy ezek nagy számmal telepedhetek le a starostia területén: azt mutatja Lajos királynak 1517-ben Szepes és Sáros vármegyék ismételt kérésére kiadott levele, a melyben óva intette a starostát, hogy a szökevény jobbágyokat befogadja.⁴

1 I. Sz. Váraljai lot.

2 I. Iglói lot.

3 I. Sz. Szombat lot.

4. 1 Iglói lot.

A szepesi és sárosi urak ezután is ismétlődő panaszai csak megerősítik ezt az újabb letelepülési folyamatot, a melyre az elnéptelenedett s a munkás kéz hiányát érző városoknak nagy szükségük volt. És ez az elnéptelenedés, továbbá a régmúltból felénk csak mécsyszerűleg világító kevés adat jelzik a városok hanyatlását az elzálogosítást követő században. Nem a lengyel királyok rosszakarata, avagy a lakosok energiájának csökkenése idézte az aránylagos visszaesést elő. A viszonyok szükségszerű folyamánya volt a hanyatlás, a melyet az a keret szül, a melyben az egyes, csakugy mint az állam él, a melynek hatása alól ki nem vonhatja magát, mert erősebb és éppen erejénél fogva a fejlődést befolyásoló tényező. A század folyamán számtalanszor dülő bel és külháboru, a cseh világ megpróbáltatásai és mindezek következménye: az alig létező közbiztonság, a manapság alig elképzelhető halandósággal járó pestisek káros hatása alól nem vonhatta ki magát a városok polgársága s ezeknek a tényezőknek kellett hogy szükségszerűleg megakadályozzák az elzalogosítás előtt fejlődésnek induló városok további felvirágzását.

De ezzel korántsem osztom azoknak a véleményét, akik azt állítják, hogy a városok csak romok voltak ahhoz az állapothoz képest, a melyben a lengyel fenhatóság alá kerültek. A hanyatlás csak viszonylagos; csak a fejlődés nem oly erőteljes, mint lehetett volna akkor, ha a föllandulést gátló akadályok hiányzanak. Mutatja ezt az ipar képe is, a melynek terén megkezdődik még az első század végén a czéhben való tömörülés. Igaz, hogy a czéht az ipar létérdeke szülte, de a céh védelme alatt a XV. sz-ban lehetetlen volt az iparosnak meg nem élnie s bizonyos jólétre szert nem tennie. Különbén is egy korszak megítélésénél s főleg a fejlődés eldöntésénél nem annyira az anyagi javak, hanem a szellemi előrehaladásra való törekvés mértéke s főleg az erkölcsi élet tisztasága jöhet számba, az anyagi javak pedig csak annyira, amennyire e kettőt előmozdítják avagy gátolják. Az iskolának pedig lépten nyomon

látják a hatását, céltudatos munkájának az eredményét úgy a magán mint a közéletben. Szelleme áldásthozólag lebegett minden intézmény felett. Már 1437-ben találkozunk a szepesi prépostság egész területén levő iskolák tanfelügyelőjével, a ki mindenkor a káptalan olvasó kanonokja volt. Iglónak a XV. sz.-ban *hat* tanítója van s ezek közül egy kizárólag csak a tót anyanyelvű gyermekeket oktatja. Hogy az iskola gondoskodásuknak egyik kiváló tárgya volt, azt a lőcsei 1460-ban Stock János prépost elnöklete alatt megtartott zsinat is mutatja¹. A melynek XXXVIII. canonja kimondja, hogy a tanulóknak a városokban egyenruhában kell járniok, a mely áll sötét színű tógából, fekete, több szögletű süvegből avagy sapkából. Tilos arany vagy ezüst gyűrűket viselniök, zöld és piros csizmát hordananiok stb. Elrendeli továbbá, hogy a növendékek a vallásos gyakorlatokat szorgalmasan látogassák, az istentiszteletekben mindig részt vegyenek s az urnapi körmenetből el ne maradjanak. Ilyen körülmények között a polgárok vallásos mély érzülete kifejezést nyerhetett úgy a magán mint a nyilvános élet összes tevékenységeiben. Különféle testvérületek keletkeztek, a melyek bármily célból alakultak: mindig vallásos színezetűek. De nem is lehetett ez másként. A szomorú megpróbáltatások közepette a vallásban kerestek vigaszt, enyhet és erőt. Ilyen volt Iglón a „litteratusok“ egyesülete, a melynek tagjai a műéneket kultiválták. Ugyancsak ebben a században (1467) alakult meg a „Szent Borbála társaság“, 1425-ben a „Mária szövetkezet“, a század végén pedig a „Szent-Háromság testvérülete“ mindegyik azzal a czélzattal, hogy a valláserkölcsi életet terjessze. Ennek a valláserkölcsi életnek, a felebaráti szeretet folytonos ápolásának következménye volt a községi kezelésben levő kórházak létesítése, a melyekkel a század végén már a legtöbb városban találkozunk. A kórházat különben

1. Zsinatot az egyházmegye minden évben tartott, mert itt i ntézték el az egyházmegye összes ügyeit. 1. Wagner I. 402.

a városi polgár nem igen használta, s főleg az idegek érdekét szolgálta, mert a szász család egyik főkötelessége volt, hogy szegény rokonait ellássa s nagy szégyennek tartották, ha egy családtag közsegélyre szorult.

Az a körülmény, hogy a városok szabadon választhatták lelkészeiket, hathatósan közreműködött abban, hogy a közép- és ujkor elején a vallásos élettel szorosán összefüggő szellemi élet terén visszaesés nem állott be. Tanulatlan, sőt erkölcstelen papokat nem lehetett semmiféle befolyással a városokra ráerőszakolni. Nem is találunk ilyeneket. Papjaik a kötelesség teljesítéstől áthatott többnyire egyetemet látogatott német, vagy más külföldi származású művelt emberek, a kik a jó javadalmazás fejében szívesen jöttek közéjük, hogy a vallásos és szellemi élet irányító oszlopai legyenek. De a tized itt nem is volt a főpap, hanem a lelkészkedő papság tulajdona s a szepesi prépost csak a papok által székpénz címen fizetett csekély pénzüsszeget kapta. Csakis így érthető az, hogy a testvérületnek 1405-ben már könyvtára s könyvtárosai voltak. De ezen közös könyvtár létezésén kívül a Nemzeti Múzeum s az egyetemi könyvtárban olyan magánkönyvgyűjtemények nyoma is megmaradt, a melyek egyes lelkészek, így Bertalan szepes-szombati, János leibitzi és Hildenbrand iglói papok tulajdonai voltak. Ezeknek a papoknak — s kik között 1478-ban ott találjuk Coxe Lénárdot is, VIII. Henrik egykori nevelőjét — az érdeme, hogy a bécsi, krakkói, lipcsei egyetemek anyakönyveiben nem egy szepességi származású tanulóval találunk, a mi a városok sűrű szellemi érintkezésére mutat a fajrokon Németországgal, sőt a távolabbi külfölddel.

A külfölddel való sűrűbb érintkezést különben előmozdította a czéhrendszer is, mely a szepesi városokban aránylag igen gyorsan fejlődött ki, és minden egyes tagjától szigoruan megkövetelte ugy a tanonczkodást, mint a három éves vándorlást. És ez a vándor-

dorlás — hátrányaitól eltekintve — tagadhatatlanul jótékony hatáshoz vezetett a vándorló „Gessell“ lelkére s idők multával nyomot hagyott annak a városnak a fejlődő képén, a melyben a „mester“-ré lett polgár azután letelepedett, s nemcsak mesterségében szerzett ügyességét fejtette ki, hanem érvényesíteni törekedett vándorlásaiban szerzett sokféle tapasztalatait, a város hagyományával nem egyszer ellentétes, máshol tanult életrevaló nézeteit. Maga a czéh zárt testületet képezett, a melynek kötelékébe a belépés szigorú feltételekhez volt kötve s a jelölt csak felügyelet és ellenőrzés alatt elkészített remek, a „Meisterstück“ s a czéhládába befizetett tetemes díjak után ünnepélyesen, középkori ceremóniákkal vétetett fel, a mivel jogositást nyert mesterségének az önálló folytatására. Polgár azonban csak úgy lehetett, ha saját háza volt és esküvel kötelezte magát a becsületes, tisztességes életre, a város határozatainak a megtartása és polgártársai javának az előmozdítására. Erre különben a czéh tanácsa is szigorúan ügyelt s befolyása tagjaira csaknem egyenlő lett a bíróéval. A czéh intézménye Szepességen ugyan egészen N. Lajos koráig nyomozható, de az első s a maga egészében fennmaradt czéhszabályzat csak későbbi időből 1480-ból való. A leibitzi posztósoknak ezt a szabályzatát jóval később: 1629-ben IV László lengyel király is megerősítette. Ennek a rendelkezései szerint annak, a ki a czéhbe való felvételét kérte, igazolnia kellett, hogy törvényes szülött, négy évig tanult, három évig vándorolt és ezen idő alatt magát erkölcsösen viselte. A mesterdarab elkészítése után fizetett a czéhládába 10 frotot, 4 font viaszt és 2 pint bort. Ha a mester darab nem vállalt be: a mesterjelöltet még egy évi vándorlásra kötelezték és csak újabb de sikerült „remek“ elkészítése után volt a czéh sorába felvehető. A tanonc beszerződtetésekor 2 frotot és egy pint bort fizetett a czéhnek s ugyanannyiva adózott a mester is. Ha kitöltötte inas éveit: mestere vett neki „egy új ruhát morvaposztóból“ és ezze

megkezdette vándorlását. Kimondja a czéh szabályzat továbbá azt, hogy az inas nem nősülhet meg, s ha erkölcsstelen életet él: a czéh tagja nem lehet, de nem lehetett vadházasságban élő mester vagy legény sem. A szabályzat további pontjai egyaránt védik a fogyasztó közönség s czéhbeli tagok a „testvérek” „Herr Bruder”-ek érdekét. Ezek szerint csak 30 rőf hosszú posztó készíthető, s melyik vég ennél kevesebb, azt elkobozzák és „szegény tanulóknak vagy a kórháznak” adományozzák. Ezért követelték meg, hogy a mester a posztó végére a nevét felírja. Az a tanonc, a ki Leibitzen tanult ki, s a helybeli czéhbe lépett be, a felvételkor kevesebbet 5 frotot, 4 font viaszt és két pint bort fizetett. Az elárvult fiu pedig atyjának a mesterségét csak 3 évig tanulta, s ha czéhbeli mesterré lett, a felvételért csak 4 font viaszt és 2 pint bort fizetett. Ugyanannyit az is, a ki a czéhbeli mester leányát vette el. A czéh tagjainak azonban a legfőbb szabadalma az, és ez meg van minden czéhnél — hogy a „Störer” a „Pfuscher” vagyis olyan egyén, a ki a czéhnek nem tagja, a czéhbeli mester által készített iparcikkeket sem elő nem állíthatja, sem nem igazíthatja, de még el sem adhatja. Tiltva volt az is, hogy egy város polgára más városbeli mesternél dolgoztasson, mert ha ilyesmi kitudodott nemcsak a tárgyat kobozták el, de a városi hatóság még pénzbírsággal is sújtotta a rendelőt, készítőt egyaránt. Nehogy azonban az intézkedés egyoldalú legyen: kötelességévé tették a mesternek, hogy a vevőt jó és kifogástalan munkával elégítse ki. És jaj volt annak mesternek, aki ez ellen vétet és kétszeresen jaj annak, aki a czéh által meghatározott, de mindig a város által jóváhagyott árszabályon alól vagy felül dolgozott. A kérlelhetetlen szabályok egész tömegével találta magát szemközt és nemcsak vagyonát de existenciáját is aláásta. Némely czéh tagjainak sorából kizárt bizonyos nemzetiséget p. a tótot, vagy felekezetet, de sokszor még a nemes embert is. Általában véve megkivánta

mindegyik a törvényes születést s a keresztyén vallás követését. Nem engedte meg, hogy a czéh tagja parasztleánynyal házasodjék, de viszont elősegítette olyannak mesterré avatását, a ki céhbeli mester özvegyét vagy leányát vette el. A céhszabályok nemcsak a céhbeli ünnepeket, lakomákat, vallásos gyakorlatokat irták elő de kihatottak a családi és társadalmi élet majd minden mozzanatára is. Az egyén szabadságát ugyan béklyóba verték, cselekedeteit a megengedhetőnél nagyobb mérvben korlátozták, de van egy tagadhatatlanul szép és fölemelő oldaluk is és ez, hogy védszárnyaik alatt a munkás és munkaadó között patriarchalis viszony keletkezett s a tanoncz és a legény a mester családjában élt. Egy volt a cél, egy a törekvés, egy a sors és egy az életmód. A mester nem egy ismeretlen, elvont fogalom, nem szövetkezet vagy részvénytársaság, hanem hus és vér, *ember*, a kinek érző szive és lelke van. A vándorló „Gesell“ a mint ázva és fázva a világot járta: otthon volt mindenütt. Jóltevő anyaként várta a kifáradt vándort a jelzett tanya: a „Zunft Herberge“, a melyben három napig ingyen ellátást kapott czéhjétől. Munkát a „Herbergvater“ szerzett számára, s ha véletlenül nem talált, irányította, utavalóval látta el és az „Armer Wanderbursch“ jóakaró, vele érző kartársak között haladt utjában, a mely testét edzette, a lelkét művelte, tapasztalatait növelte és egész életére kiható iskolája lett.

Nem a feladatom tárgya, hogy kimutassam a szabadiparhoz viszonyítva a czéhrendszer előnyeit és hátrányait, de tagadhatatlan, hogy a czéh védő szárnyai alatt virágzott fel az elzálogosított városok ipara, ez tette lehetővé a következő évtizedek viharai között a fenmaradásukat s virágzása korában bár az egyén szabadságát korlátozta rendszabályaival, de tagjainak lehetővé is tette, hogy úgy az anyagi, mint a szellemi művelődés terén gyarapodjanak. A czéhtárs vagyontát el nem pazarolhatta, felesleges pénzén házat és földet

vett, mely nemcsak tekintélyt, de szép és biztos jövedelmet is nyújtott s előmozdította a napjainkban anynyira óhajtott törpe gazdaságok sűrű keletkezését.

A czéhek tevékenységét a létérdéken kívül a városok tartották fenn és élesztették. A kisebb birtokkal rendelkező nemes, a tehetősebb parasztgazda s a jómódnak örvendő polgár egyaránt a vásáron látta el magát a városi ipar azon készítményeivel, a melyeket a házi ipar elő nem állíthatott. A vásárokon kerestek főleg a kalaposok, csizmadiák és lakatosok, itt helyezték el áruikat szücsök és nyereggyártók, kovácsok és kék festők egyaránt. De a községi kormányzatnak fontos feladatát is képezte azután a vásárügy feletti őrködés! Váralja, Olaszi, Igló, Leibitz, Béla, szóval a városok legtöbbje e korban már részint országos, részint hetivásárokat tartanak és főtáplálói különösen az alföldről exportált gabonaneműekben Lengyelország határszéli vidékeinek. Volt tehát még kereskedés, de már nem a XIV-sz. mértékével emelkedő, — volt még ipar, de már csak a szükségszülte czéh védő szárnyai alatt fejlődő, maga az export kereskedés sem az igazi *kivitel*: közvetítő és nem a saját ipartermékeit elhelyező. De nem is igen volt olyan termék a mely kül elhelyezésre várt, mert az ipar főleg a belfogyasztás, a saját szükséglet kielégítésére szorítkozott. Kivételt csak a fémipar terén találunk, a melynek folytatói: lakatosok és fegyverkovácsok mestersége igazi művészetté fejlődött. Voltak közöttük sisak készítő, sarkantyut, pánczéltgyártók és a mikor a puskaport hadakozási célra kezdték felhasználni: pattantyusok is. Főleg az iglói fegyverkovácsok voltak hiresek. Készítményeik: a sisakok, szép alakúak, könnyűek és fényesek. Gyönyörűen feldiszitett pánczéljaik feltűnést keltettek mindenfelé. Iparuk virágzott s az iglói fegyverjegyet még külföldön is ismerték. A fegyverkovácsokon kívül a XV és XVI sz. elején a legjövedelmezőbb iparágak egyike volt a kovácsmesterség. Az utak meg lehetős rosszak voltak, a kocsi és lószerszám nem

tarthatott el sokáig a kovácsnak így mindig akadt munkája, eltekintve attól, hogy a durvább fegyvereket u. m. a nagy kardokat, lándzsahegyeket, csillagos buzogányokat, lánczos golyókat is a kovács készítette. Ugyancsak a XV. sz. folyamán honosodott meg két új iparág: a réz és harangöntés és ez utóbbi főleg Iglón. Ott önti Konrád mester a visegrádi nagy harangot s innen látja el Vincensius majdnem egész felső Magyarországot harangokkal. Iglón önti 1424-ben János mester a 14 bécsi mázsa súlyú káptalani nagy harangot s ugyancsak itt készülnek 1475-ben a leibitzi, 1481-ben pedig a tepliczi harangok is.

Tekintélyre és a lakosság számára nézve leginkább a kiváltak városok közül a XVI. sz. elején Igló, Leibitz, Váralja és Sz-Szombat. Ezeknek volt a legtöbb céhjük, ezekben tartották legtöbbször a kerületi közgyűléseket és polgáraik sorából, kerültek ki majdnem mindegyikben a provintia grófjai is. Általában véve az elzáraden logositást követő században semmi sem változott a városok önkormányzatában és biráskodásában. Megmaradt a XIII város törvényszéke: a „Grafenstáhl“ a mely évenként a szükséghez képest kétszer-háromszor a gróf elnöke alatt a XIII város biráiból alakult meg és hol az egyik, hol a másik városban ült össze és biráskodott. A tagjai tehát nem tanult bírák, hanem választott polgárok, a kik lelkiismeretük szerint ítélnék. A mai értelemben vett védő és főleg a közbíró tiszte is ismeretlen fogalmak még. „Freund und andere erliche Leut“ szólaltak csak föl a vádlott mellett, de néha ellene is. Kriminális ügyekben drákói szigorral jártak el s a szabadságvesztést nem igen alkalmazták. Ha a bírák az esetet tisztán nem látták: bűnügyekben csak úgy, mint vagyoni kérdésekben elrendelték az istenítéletet, a birói bajvivást. A kínzásokat, halálos ítéleteket a hóhér hajtotta végre, a kit a XIII város a XV. század folyamán Lőcsével közösen tartott és fizetéséhez tíz tallérral járult. Ezenkívül a hóhér minden egyes akasztásért kapott a városoktól

2 frotot, egy lefejezésért ugyanannyit, felnégyelésért, nyársrahozásért az akasztás díjjának a kétszeresét, vízbefulasztásért már csak egy forintot, megvesszőzésért pedig 55 denárt.

A közös bíróságon: a Grafenstuhlon kívül meg volt minden városnak a saját törvényszéke, a mely a város birájának elnöklete alatt az esküdtekből „Gesckworne“ állott és kisebb perekben ítelt. Meddig terjedt a hatásköre? Nem tudjuk. Ügykörük valószínűleg a rendőri ügyek és kisebb vagyoni értékek elbírálására szorítkozott eltekintve főfeladatuktól a városok féltve őrzött kincsétől, — a községi igazgatásától.

Önkormányzat és czéhrendszer, e két intézmény az, a mi az elzálogosítást követő században igazi fejlődést mutat; s bár az egyén, az egyes, szabadságát hétközi cselekedeteiben és tetteiben a polgárt ma már meg nem engedett módon korlátozza: végeredményében mégis üdvös, mert szigorú rendszabályaival nemcsak előkészíti, de meg is menti a városokat a végenyészettől a mohácsi vészt követő idők zivataraiiban. Lassu, csaknem észrevétlen erőgyűlés, hozzásimulás az élet keményebb megpróbáltatásaihoz, az erős jellem kialakulásához nélkülözhetetlen akarát edzés, s bizonyos fokú politikai belátás és érettség megszerzése volt az a tőke, a mit a városok polgárainak a lefolyt XV. század 1526-ig nyújtott. Ebben a tőkében rejtett később erejük s a következő két század története mutatja majd meg, hogy ez az örökség volt hatásában legjótékonyabb hozományuk.

Források.

Bárdossy S. Supplem. analect. terrae Scepusiensis. 1802. Leutschau. *Bél M.* Historia Comitatus Scepusiensis. Norinbergae 1723. *Szent-Miklössy G.* Terra seu provincia Scepusiensis 1779. Leutschoviae. *Wagner Carolus.* Analecta Scepusi sacri et profani. I—IV kötet. *Schmauk M.* Supplem. analectorum terrae Scepusiensis 1094—1526. Kiadta Császka Gy.

Unger I. C. An die k. 16 Zipser kronstädte 1821. *Krones F.* Zur Gesch d. deutsch. Volksthums m Karpatenlande 1878. Beitr. z. Städte u. Rechtsgesch. Oberungarus. 1894. *Szaraniewicz I.* Kritische Blicke im d. Geschichte der Karpaten Völker im Mittelalter. *Kleist V.* Sächs. Staedtebünde im 13 u. 14 Jahrh. *Kuntze J. E.* die deutschen Stadtgründungen im M. A. *Lamprecht K.* Deutsches Wirtschaftsleben im M. A. 3 k. *Unger J. C.* Schicksale d. Zipser Deutschen. Wien 1820. *Weber S.* Zipser Geschichts u. Zeitbilder. — Geschichte der Stadt Béla. — Geschichte der Stadt Leibitz. — Ehrenhalle verdienstvoller Zipser. *Erler:* Wanderzünge d. Ost u. Westgermanen. *Ludvigh I.* Rundschreiben der 16 priv. Zipser Städte. 1842. (Tartalmazza az összes kiváltságseveleket.) *Fröhlich D.* Der uralte deutsch — ungarische zipserische Landsmann. Leutschau 1641. *Melzer I.* das Zipser

Comitat. — Der ungarische Zipser Sachse Wien. 1821. *Genersich*: Merkwürdigkeiten der k. Freistadt Késmárk. 2. k. *Csaplovics I.* das deutsche Element in Ungarn, *Goll K.* Sigismund u. die Polen, *Teutsch F.* die Art der Ansiedelung der Sachsen. *Keinzl*: Über die Herkunft d. Sachsen.

Ortway F. Magyarország földrajzi leírása a XIV sz. elejen. *Pirhalla M.* A szepesi prépostság története. *Pauler*: Magyarország története. *Szilágyi S.* A magyar nemzet története. *Szalay*: A magyar nemzet története. *Münnich S.* Igló város története. *Szabó B.* A szepesi századok. Győr 1866. *Weuzel G.* A magyar bányászat története. A magyar mezőgazdaság története. *Szalay I.* Városaink a XIII sz.-ban, *Szepes-szombati krónika*, kiadta Demkó K. *Sváby F.* Szepesmegye. A 16 város. *Acsády*: A pozsonyi és szepesi kamarák. *Szádeczky.* A czehek története Magyarországon. *Wertner M.* Az erdélyi németek bevándorlása. *Demkó*: A felső magyarországi városok életéről. *Dedek C.* A karthausiak Magyarországon. *Demkó K.* Lőcse története. *Hradszky I.* Szepesség helységnevei. Szepesmegye a mohácsi vész előtt. Továbbá a „*Györi tört. és régi füzetek*“ 1861: 131, 315, 318, 380; 1863: 88, 259, 263, 282, 309; 1865: 16, 40, 53, 134, 231. 250, 316, 343, 352 oldalai, vltm a „*Történelmi Tár.*“ 1861 évf: 76, 80, 110, 113, 120, 133, 137, 145, 156, 167; 1862 évf: 134, 167, 191; 1884 évf. 337, 525; 1885 évf. 27, 1889 évf. 627; 1890 évf. 773; 1891 évf. 208, 389; 1892 évf. 59 s a „*Századok*“-ból: 1868 évf. 145. 1869 évf. 269, 223; 1872 évf: 503; 1873 évf: 100, 173; 1879 évf. 440; 1880 évf: 829; 1881 évf. 587, 324; 1882 évf: 334, 769; 1883 évf, 453; 1886: 141; 1885: 354; 1893: 879; 1894 évf. 729, 802 s következő oldalai.

Sajtóhibák, javítások.

3-ik oldalon	alulról	3-ik sorban	küdelmében	helyett	küdelmében.
5 "	"	"	3 "	"	Kronee " Krones.
6 "	"	felülről	2 "	"	Thürngiából " Thüringiából.
6 "	"	"	11 "	"	Klimantikus " Klimatikus.
10 "	"	"	5 "	"	rendező " rendező.
12 "	"	"	18 "	"	lehet " lehetett.
17 "	"	"	1-ső	"	szántó földé " szántófölddé.
17 "	"	"	3-ki	"	mezőkben " mezőiken.
17 "	"	"	13 "	"	örököségi " örökségi.
17 "	"	alulról	7 "	"	Willkürth " Willkürh-t.
20 "	"	"	15 "	"	megsebesülés " megsebesítés.
22 "	"	felülről	11 "	"	lefizetésével " lefizetésével.
22 "	"	"	20 "	"	kilépett " kilépett.
23 "	"	alulról	4 "	"	szász " szász.
24 "	"	felülről	15 "	"	iszáksfalvi " izsáksfalvi.
24 "	"	"	18 "	"	perjel " perjel.
24 "	"	"	22 "	"	Refüggü " Refugij.
25 "	"	"	14 "	"	végbástyájául " védbástyájául.
26 "	"	"	3 "	"	szállanak " szálljanak.
28 "	"	"	3 "	"	Libitzer " Leibitzer.
28 "	"	alulról	16 "	"	sikerrel " sikerre.
30 "	"	"	17 "	"	hussitáinak " huszitáinak.
36 "	"	"	14 "	"	szepessiek " szepesiek.
37 "	"	"	14 "	"	„ferto“ " „ferto“.
41 "	"	"	12 "	"	esetiben " eseteiben.
41 "	"	"	8 "	"	határozatin " határozatain.
46 "	"	felülről	3 "	"	Lubomirszkijak " Lubomirszkyak
46 "	"	"	7 "	"	szász " szász.
46 "	"	"	15 "	"	végrehajtók " végrehajthatók.
47 "	"	alulról	6 "	"	tartományal " tartománynyal.
47 "	"	"	17 "	"	sem " nem.
47 "	"	"	14 "	"	Évszázadokon után " „át“ teendő.
48 "	"	"	1-ső	"	lot helyett " lvt.
48 "	"	"	2-ik	"	szin " szintén.